

TÓT I

LEGENDÁRIUM

Németh Dezső

T Ó T I

L e g e n d á r i u m

© Németh Dezső

Lant Irodalmi Klub
1215 Budapest, Sás utca 1a.
www.kislant.hu
lant@kislant.hu

L e g e n d á r i u m

Németh Dézso : Káptalan-tóti

2015

Ideje van a születésnek és

ideje a meghalásnak; ideje az ültetésnek,
ideje annak kiszaggatásának a mi ültettetett.

Ideje van a sírásnak és

ideje a nevetésnek; ideje a jajgatásnak és
ideje a szökdelésnek.

Ideje van a kövek elhányásának

ideje a kövek egybegyűjtésének;
ideje az ölelgetésnek és ideje az
ölelgetéstől való eltávozásnak.

Ideje van a keresésnek és

ideje a vesztésnek; ideje a megőrzésnek és
ideje az eldobásnak."

Ótestamentum. A prédikátor könyve

Ezzel a könyvvel adósságomat akarom leróni. Kibeszélni azt a hiányt, amit Tótiról írott verseimben nem tudtam, nem lehetett elmondani. Négy helyen és négy időben éltem ezen a vidéken, ahol belém ívódott az emberség, és a küzdés értelme az élet megtartásáért. Sokszor elmentem és sokszor visszajöttem. Az életem kezdetén Tóti volt az első állomásom, mert a faluban születtem, itt ringatta anyám a bölcsőmet.

Aztán elköltöztünk innen Sabarra, ahol futkározó kis kölökként éltem meg a háborút. Itt kezdett nyiladozni bennem az értelem. Az első emlékképek forrása Sabar-hegy: a sabari szőlők, ribizlisek, a legelő kökénybokrai, és a nagy cseresznyefánk a hegyoldalban. Innen mentünk Somogyba, hogy aztán visszatérjünk, mert apámat mágnesként vonzotta vissza ez a vidék.

A Csobánc-hegy alatti Hercegmajorba költöztünk haza, ez volt a harmadik állomáshelyem, aztán innen a hatalom kilakoltatott minket, így lett negyedik állomáshelyem Szula-hegy, ahová kicsi tömésfalú házunkat építette apám.

Ha valaki megkérdezné, hogy hiteles-e, amit Tótiról írok, nagy szívvel mondanám, hogy igen. A legfogé-

konyabb koromban, gyermekként éltem itt, belém ívódott lélek és emlékmorzsák, a mesévé váló kis világok mind-mind adatközlővé avatnak. De nem volt céloom Káptalan-tóti hiteles történetének megírása, inkább egy legendárium keretei közt mesélni mindenfélét, személyes és hallott dolgokról, de úgy, hogy közben a történetek által Tóti valamiféle múltjára is fény derüljön. Ezért kutattam fel Tótiról szóló könnyen fellelhető levéltári, adattári feljegyzéseket és iratokat.

Alapkeretnek Parapatics Istvánné tanító által 1982-ben gyűjtött forrásanyagot használtam. Adatközlők voltak: Németh Imre 62, Németh István 34, Parapatics Dezső 89, Parapatics István 53, Simon László 62, Várnai Sándor 72, Vizeli Antalné 77, Vizeli Lajosné 61 éves.

Tisztelet illeti őket, hogy ismereteiket megosztották velünk, hogy a múltó idő ne tűntethesse el Káptalan-tóti emlékeit.

Nem szerettem volna, hogy a száraz tények elriasszák az olvasót, ezért mesével, személyes történetekkel, ismeretterjesztő kis cikkel tarkítottam a régi falu és a környékének bemutatását. Sokszor az időbeliség kissé keveredik és talán lesznek bírálók is, akik a Fehérlófia meséjének beszövését komolytalannak gondolják.

De remélem, hogy a könyvben minden korosztály talál majd az ízlésének megfelelő olvasnivalót.

(A magyar helyesírástól eltérő írásmódok az eredeti szláv kiejtést vagy a tájshólásból eredő formát mutatják. A szavak többsége az eredeti adatbázisban fellelhető. A zárójelbe tett számok mutatják a nevezett terep vagy objektum helyét. Káptalan-tótit, mint falut, a 23. oldalon látható ábrán, környékét a 115. oldal ábráján követhetjük nyomon.)

A tanúhegyek nem hamistanuk

Káptalantótiból kifutó Badacsonyi utca folytatása a Badacsonytomaj felé vezető országút. Ez az útszalag választja el egymástól a Gulácsi-hegyet és a Tóti-hegyet. Tóti-hegy virághajú testvére a Gulácsi-hegynek.

A Gulácsi-hegy borotvátalan képe, fás, cserjés oldala, férfiaságot mutat, míg a Tóti-hegy bazaltjain pirosuló apró pannon madárbrs-cserjék és a süvegtetőn pompázó virágszőnyeg nőies formát ad a szoknyaalakú hegynek.

Templomi kupoláján tavasztól késő őszig virágok illegetik derekukat a sejtelmes szellők forgóin. A menyasszony fátylas Orlay-murok fehér pillangói zsizsegnek, és sötétlila kökörcsinek ingatják csöndharangjaikat piros vadszegfűk között, míg a sárgás-tarkanősirom lányokak viszik a fényben olvadó selymeket. Oldalában hasadt bazaltujjak fogják a hegykötény cserjevirágú ráncait, és a keleti lapockán borókabokrok hódolnak az aranyló hölgy-mál szélben bálozó virágainak. A bicska-bányák a hegy oldalába vágta kisebb sebeket, de a szép hasadozott bazalt megmaradt, és a pannon madárbrsek törpecserjéi

ott díszlenek hasadékaikban.

Régóta ihletforrás az itt élő és ide látogató művészek számára a tanúhegyek ölelte táj. Költők és írók írtak verseket, dalokat, elbeszéléseket mesés szépségéről. Valaha a csobánci várrom vén kövei között járkált Jókai Mór is, akkorra már elvadultak a várkert virágai, amelyekről így elmélt:

„ ... ott láthatjátok az orgonabokrokat, mik elvadulva lepték a vár udvarát és a zsálya- és liliombokrokat, mik most díszlenek a mezei fű között ...”

Az elvadult orgonaliget mellett, feketekökörcsinek és leánykökörcsinek galléros harangjai bólongatnak, míg a kőfalakon a buglyos kötőrőfű levelei – ritka tulipánszerű rozettái – zöldellnek.

Gyulaffy László várkapitány lova patkójának nyomát – a helybéliek hiedelme szerint – a hegytető fennsíkjának északi oldalán egy titokzatos kőtömb őrzi, amelybe egy kard és egy lópatkó van vésve. A rege szerint Csobánc vár Gyulaffy urának volt egy táltos lova. A császár kérte tőle, de nem adta oda, ezért el akarta fogatni. Menekülése előtt táltos lova megszólalt, hogy fordítva patkoltassa meg, mert így az üldözők célt tévesztenek. A táltos ló, miként a táltos ember, csodásan születik, beszél, nem fogja a golyó és a kard, szárnyai vannak, és mint a gondolat úgy száguld gazdájával.

Egyébként Gyulaffy is részt vett a Dobó István féle Habsburgok elleni szervezkedésben, céljuk a Habsburgok trónfosztása volt. Bécsbe hívták, de ő a király felszólításaira nem jelent meg, inkább Erdélybe menekült. Ekkor keletkezett volna ez a kis vers, amit búcsúzás képpen

mondott el:

Sokhalú Balaton,
Jó ború Badacsony,
Isten hozzád Csobánc,
Engem többet nem látsz.

Búcsúzásakor Káptalantóti jobbágyfaluba is ellátogatott. Szerették a jobbágyságot, és sokan összegyűltek búcsúztatására: „Isten hozzád édes jobbágyságaim, talán soha nem beszélek többet veletek.” Állítólag ezek voltak utolsó szavai. Erdélyben erős honvágy kínoztta, szeretett Csobánc várába vágyott vissza élete végéig.

Ha a Tóti-hegy tetejéről a Balaton felé nézelődünk, visszacsillog szemünkbe a Balaton nagy víztükre a Badacsonyi-hegy látványával, amely messziről nagyobb koporsóformát mutat, akár a Szent György-hegy és a Csobánc-hegy. A bazaltkőzsákot cipelő tanúhegyek megmozdulnak a szélkergető felhők vonulásakor, ilyenkor szinte zúgni véljük a Szent György-hegy bazaltorgonáit, a badacsonyi kőtengerek mormogását halljuk és suhog a hársas saj-meggyes törmelékerdő.

Az itteni emberek legendája szerint az 1970-es években még hallották morogni a Szent György-hegyet. Szakemberek valószínűtlennek tartják, hogy nem vulkánikus tevékenység idézte elő a morgást, inkább valami más jelenség állhatott a háttérben. Igaz, hogy néhány millió évvel ezelőtt még füstöltek a hegyek és kúrtőjükből bazaltlávat lövelltek a tájra.

Ha Káptalantóti határában járunk, néhol az illatos

hosszúlábú buglyos szegfűk illatát érezzük, őszt tájékon pedig az enciánkék kornis tárnicsok szépelegnek a mezőn.

A hegyek sziklás erdőiben, ódon várak falaira, rétekre, lápokra csodás madarak települtek. Sokszor a rejtőzködő mátyásmadár (szajkó vagy matyimadár) kurrogását is halljuk, néha a hegyek fölött feltűnik egy-egy köröző vörös vércse, de a kányák is ott kiabálnak a dombok és rétek hajlatain. A bicska-bányák elhagyott kopasz, néhol vöröses szikláin, de a bazaltokon ugyanúgy felcsendül a kövirigó érdekes éneke szélringató cserjéken billegve, aztán a nászát repülő hím csodás látványa és flótázó éneke gyönyörködteti a hegyháton barangolót. A bányászok bányarigónak becézték ezeket a madarakat. Gyermekkoromban, az ötvenes években még itt voltak, édesapám jól ismerte őket.

A Tóti-hegy fölött

„Megkötöm lovamat szomorúfűzfához” című népdal dallamára.

A Tóti-hegy fölött száll egy vörös kánya,
nem szeret engemet Tóti legszebb lánya,
nem szeret engemet, mást ölel a karja,
ez a vörös kánya szívemet akarja.

A Tóti-hegy fölött száll egy vörös vércse,
nem szeret engem egy szép Tóti menyecske,
nem szeret engemet, mást ölel a karja,
ez a vörös vércse halálom akarja.

Írta: Németh Dezső

Bulcsú, a vér embere

Érdekes történelmi személyek köthetők a Balaton-felvidékhez, amely régebben (1950-ig) Zala megyéhez tartozott. Kézai Simon gesztájában írja, hogy „Vérbulcsú a hagyomány szerint Zalában, a Balaton tó környékén szállt meg”. Bulcsú (Vérbulcsú) születési helyét nem ismerjük, de tudjuk, hogy Regensburgban halt meg, mégpedig 955-ben. A Lech-mezei csatavesztés után Lehellet együtt kivégezték. Bulcsú harka a 10. század közepén a magyar törzsszövetség harmadik legmagasabb rangú tisztségviselője volt. A kései kalandozások korának legnagyobb tehetségű alakja, tekintélyével több törzs hadi erejét tudta összefogni. Termacsuval (Tormás), Árpádfejedelem dédunokájával Bíborbanszületett Konstantin bizánci császárnál járt követségben, az ekkor tudomására jutott dolgokat a császár megőrizte az utókor számára, innen vannak információink Magyarország ekkori viszonyairól.

A magyar krónikák azt írják, hogy Bulcsúnak a Balaton körül voltak szállásterületei, ezt a hagyományt erősíti meg a 13. század utolsó negyedében élő Kézai Simon mes-ter is, aki némileg pontosítva az előbbi hírt, a „Zalában, a Balaton tó körül” megfogalmazással él.

Bizonyos, hogy a magát Bulcsútól származtató magyar nemzetség, melyet forrásaink hol Ládnek, hol Vérbulcsúnak neveznek, a Balaton-felvidéken volt birtokos a 13- 14. században: hiszen a mára már elpusztult Lád település például a Badacsonytomajjal szomszédos Badacsonytödemic határában feküdt a középkorban.

Anonymus Bulcsút a „vér emberének” nevezte. A 13. századi Kézai Simon valóságos mondát kerített a Vérbulcsú név köré: eszerint „nagyapját Krimhild csatájában a németek megölték, és ő erről biztos tudomást szerzett, hogy bosszút álljon, több németet nyárson süttetett meg, s állítólag olyan kegyetlenséggel tombolt ellenük, hogy némelyiküknek úgy itta a vérét, mint a bort”. (Krimhild, Attila az „Isten ostora” felesége volt, tőle született Csaba nevű fia.) Vérbulcsú, amikor 948-ban Bizáncban járt magyar küldöttség élén, megkeresztelkedett, és a császár „kedves fiának” nevezte, patríciusi ranggal és aranyláncal jutalmazta.

954-ben I. Ottó német király ellen fellázadt fia, Liudolf és veje, Konrád lotaringiai herceg vezetésével számos német főúr. A lázadás leveréséhez a király a magyarok segítségét kérte. 955-ben a bajor urak lázadtak fel, és ismét magyar segítséget kértek, a magyar sereg Bulcsú, Lél és Súr vezetésével érkezett. Azonban Augsburg mellett döntő vereséget szenvedtek, a hazatérő magyar vezéreket elfogták és felakasztották.

A seregből – a mondák szerint – csupán hét megcsonkított „gyászmagyar” vergődött haza.

¶ kihűlt vulkánok hátán

Valamikor (1950-s években) kicsi emberként járkáltam ezen a vidéken a kihűlt vulkánok hátán, amelyek régen elcsendesedtek, de a hegyek néhol kenyérköveket rejtenek, vagy a hátukon kőzsákokat cipelnek, teletöltve a sugárzó múlt félelmetesen szép titkaival.

Édesanyám, amikor kenyeret sütött, mindig kétöklömnyi kenyérkővet rakott a kenyértészta alá. Ez a kő nagyon könnyű volt és lyukacsos pórusokkal volt tele, magához szívta a búzacsirát, amit ha nem távolítottunk el szalonnás, ragacsos lett a kenyér. A kőről gondosan lemostuk, lesúroltuk a ráragadt csírákat és eltettük a következő alkalomra. Volt, amikor anyám elküldött kenyérkővet keresni a Tóti-hegyre, ilyenkor sok barangolás és keresgélés után találtam egyet-egyet. Féltve őriztük a kenyérköveket. Ezek a kövek az utolsó lávakiömlések gázaitól erősen átjárt habos bazaltok.

Kicsit talán unalmasabb rész következik, amelyben leírom, hogyan keletkezhettek a tanúhegyek, de arra törekedtem, hogy írásom érdekes és olvasmányos legyen. Ha kissé tudományosnak mutatkozna, az a véletlen műve, mivel teljesen járatlan vagyok a geológiai tudományokban, de töredelmesen bevallom, hogy írásom alapját tudományos munkák képezik.

A triászban keletkezett (230 millió -145 millió év között) az egész történet, a Tethys-tenger* sós vize kiöntött és meszes, dolomitos iszappal árasztotta el a Pannon

vidéket, de ezek összecsomósodtak és mészkővé, márgává, dolomittá váltak. Azonban a Pannon-tenger „megszűrte” a sót, és így vize édessé vált (édesvízivé), aztán elkezdte lerakni az agyagot és a homokot, és lassan feltöltötte önmagát.

De miután jól megtöltötte a bendőjét finom földfélékkel, gyomorrontást kapott és a fenekén kifújtak a lávák, a vulkánikula (napozásra ne gondoljunk) kitört a Pannon legmélyéről (5 millió éve), időnként a mini tűzhányók robbanó bombákat repítettek és vulkáni hamut szórtak. A vulkánbomba nem igazi dinamit bomba, csak a levegőben repülő és ott kihűlt, esetleg gömb alakú lávadarab volt, amely lehullt a földre.

Volt amikor halkan fortyogó lávatavakat, lávapocsolyákat alkotott a forró láva. A láva kihűlt és bazalttá szilárdult (kb. 3 millió éve). Kúpalakok, kőfolyások, kőtengerek keletkeztek. Kihűlés közben gyakran hatszöges oszlop formát öltött az anyag. Ahol szétfolyt a láva jobban megvédte a földfelszínt, ahol nem volt láva, ott az erózió, a szél, valamint a folyók letisztították a lazább rétegeket, így maradtak meg a bazalttal bevont kúpok, vagyis a tanúhegyek, amelyek a régi földfelszín magasságáról tanúskodnak.

Ezek a szigethegyek (kiemelkedtek a Pannon-tengerből) nem egymás kezét fogó hegyek, nem lánchegyek, mint a rendes lefolyású vulkánkitöréseknél keletkeznek, leginkább szinglik, akik bazalt szoknyaik alatt őrzik a mészkövet, dolomitot, márgát, homokot, agyagot, és titkokat is őriznek a földtörténeti újidő, miocén és pliocén korából.

Néhány érdekesség a tanúhegyekről

A természeti erők tovább alakították, formálták a hegyeket és a tájat. Hőmérséklet és a nedvesség ingadozások a sziklák lágyabb részeit összetörték, és a rések közül az apró kövek kiperegtek, és a bazaltorgonák közein keskeny nyúlánk barlangszerűségek, orgonaközök alakultak ki. Hat darab orgonaköz a Szent György-hegyen van, de legnagyobb a nyolc méter hosszú Somló-hegyi rés, amelyet Sziklakonyhának neveznek. Érdekesekek még a tafonik, amelyek kisebbek a barlangoknál. Gömbölyded formájuk valami féle kőzetmállással alakulhatott ki. A Tihanyi Kiserdő bazalttufa tetején láthatunk ilyeneket. A félsziget északi bazalttufa falában emberi kéz által bevésset öt Barátlakást és Leánylakást is találhatunk, amelyeket évszázadokkal ezelőtt véshettek oda.

Legöröggebb tanúhegy a Tóti-hegy

A Tapolcai-medence keleti felén található Tóti-hegy 346 méter magas. A tanúhegyek közül a medence legidősebb hegye, körülbelül 5,7 millió éves. Kúp alakja kissé nyomott, északról meredekebb, délről lankásabb az oldala. A Tóti-hegy is sziget-hegy, bazaltcsúcsának alapzata felerészben pannonkorú homok és agyag, a másik fele már permkorú vörös homokkőre támaszkodik.

Bazaltkúpját részben barnásszürke színű bazalt-tufa

alkotja, míg a csúcs fő tömege sötétszürke – szürkésfekete tömött bazaltból áll. Található benne még hólyagos-lávás bazalt, amelyet a gázdús lávaanyag hozott létre. A hegy rövid gerincét, ami kissé egyik irányban nyújtott, főleg a már említett tömött szövetű oszlopos bazalt alkotja. Ezek többnyire bazalt-kévék, amelyek húsz, ötven centi átmérőjűek és öt-hatszögletű oszlopok. Mint a boros ember úgy „dülöngélnék” a hegy gerincén, még környékelnek is, ha a szél néha átszív rajtuk.

A hegy-csúcs délnyugati arca világosszürke és rozsdabarna bibircsókás bazalt: hólyagos-lavakő, de főleg nehéz tömött szövetű bazalt, amely apró olivin szemcsés és helyenként kagylós törésű kő. Nagyítóval nézegetve többféle ásványszemcse tündérkedik a sárgásbarna színű üveg töltőanyagban, de a nagyobb szemcsék szikrázó ágaiban csábító olivin-virágok csillognak.

*A Tethys-óceán: Ősóceán volt, amely két kontinens, Gondwana és Laurászia között helyezkedett el a mezozoikum idején, az Indiai-óceán megjelenése előtt. E geológiai képződményből mára csak a Földközi-tenger medencéje, áttételesen pedig a Fekete-tenger és a Kaszpi-tenger medre maradt fenn.

Neve Téthüsz görög istennő nevéből származik.

Triász és Jura korszak 230 millió -145 millió év között volt.

Évmilliókra visszatekintve hatalmas erők alakították a tájat, így Káptalan-tóti környékét is. A Pannon-tengerre rárakódott agyag és homok legalján kis vulkánok törtek fel, amelyek a tanúhegyek köpönyegét hozták létre. Hatalmas morgások és robajok kíséretében történtek a

kitörések, amit földmozgások, földrengések kísértek, aztán a makrancos viharokból zuhogó záporosók és a lezúduló nagy vizekből patakok, folyamok keletkeztek, és ezek az erők együtt formálták a felszínt. A lemosott réteg alól előbukkant a kúpos Tóti-hegy, a Gulácsi-hegy, a Csobánc-hegy, a Badacsonyi-hegy és a Szent György-hegy. Így alakult ki a Tapolcai-medence varázslatos tája.

Feltehető, hogy az ember is hamar megjelent ezen a vidéken, amikor megnyugodott a táj, és a hegyek lankáiról visszahúzódó mocsarak helyén gyümölcsös fák, cserjék, erdők, mezők mutogatták szépséges ligeteiket, ahol tisztavízű források csobogtak és kicsi patakok csörgedeztek. A vizekben halak ficáinkoltak, az erdőket ellepték a vadak, a madarak és bőséges táplálékot biztosítottak az ide települő ősembereknek.

A Bácsi Nádas kút (57) környékén bronzkori temetőt találtak. A Gyulakeszi temető területén bronzkori, vaskori cserép darabokat ástak ki, míg a Csobánc-hegy Tóti felé eső délkeleti oldalában őskori temetőt tártak fel. De Badacsony környékén is találtak kora vaskori bronzleleteket és a bányákból előkerültek régi tárgyak, ez a terület a kelták idejében (i.e. VI. sz.) már lakott volt.

Valószínű, hogy Káptalan-tóti környékén is megtelepültek az ősemberek, akiknek a vadszőlősök bogyói is bő táplálékul szolgáltak. A kelták már ismerték a szőlőművelést.

A szőlőtermesztést egy időre Domitianus római császár megszüntette, ugyanis az itáliai szőlősgazdák érdekében az itteni szőlőket kivágatta (i.sz. 92.). Aztán Probus császár ide költöző veterán katonáinak 282-ben

útból engedélyezte a szőlőtermesztést.

Már említettem, hogy a Balaton felvidék környékét a honfoglalás idején Vérbulcsú-Lád törzs népe szállta meg, gondoljunk Lábdí falura, amelynek nevében ennek az emléke él ugyanúgy, mint a Tomaj törzs neve Badacsonytomaj nevében.

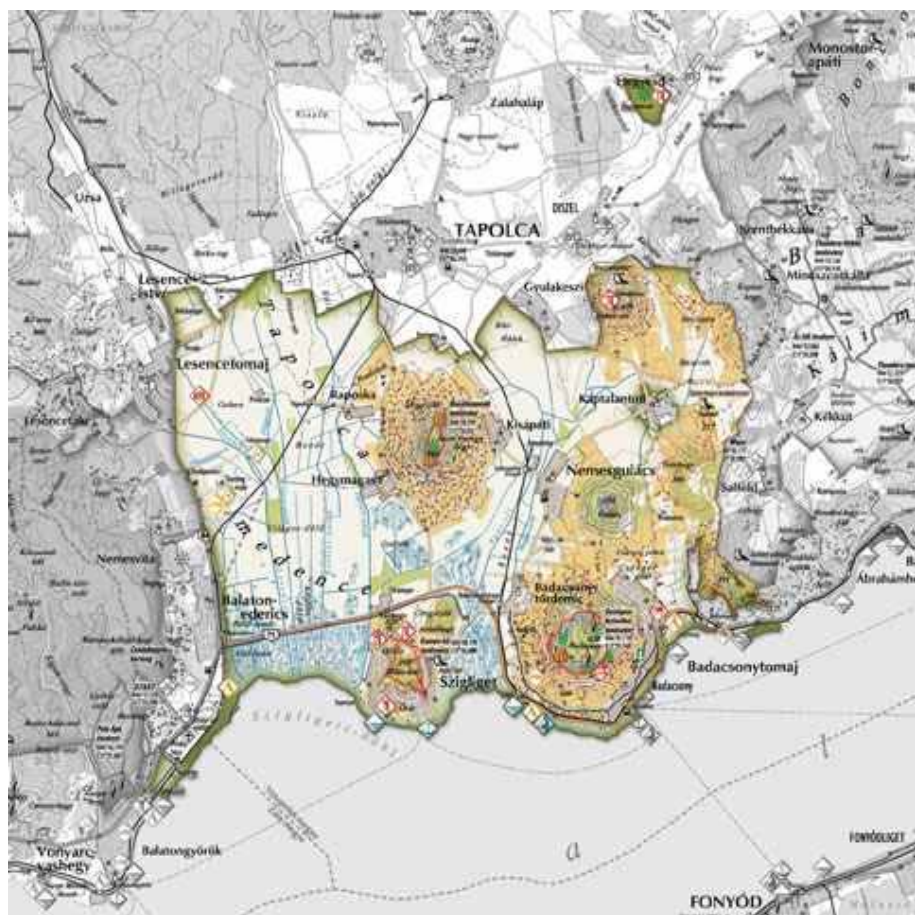
Valószínűsíthető, hogy Káptalantóti környéke is Vérbulcsú területeihez tartozott.

Szürkemarha gulya

Tótiban újjá éled a szürkemarhatartás és a mangalicasertés tenyésztése.

Tanúhegyek a Tapolcai-medencében

Történetek

Adatok

Mesék

Káptalantótiról és környékéről

Falucsúfoló: „Sonkalopó tótiak”. A szomszéd községekben az alábbi csúfoló ismeretes: „Aki a kiset 'kűszhalat' szereti, menjen Tomajba, aki a disznóhúst, Tótiba”.

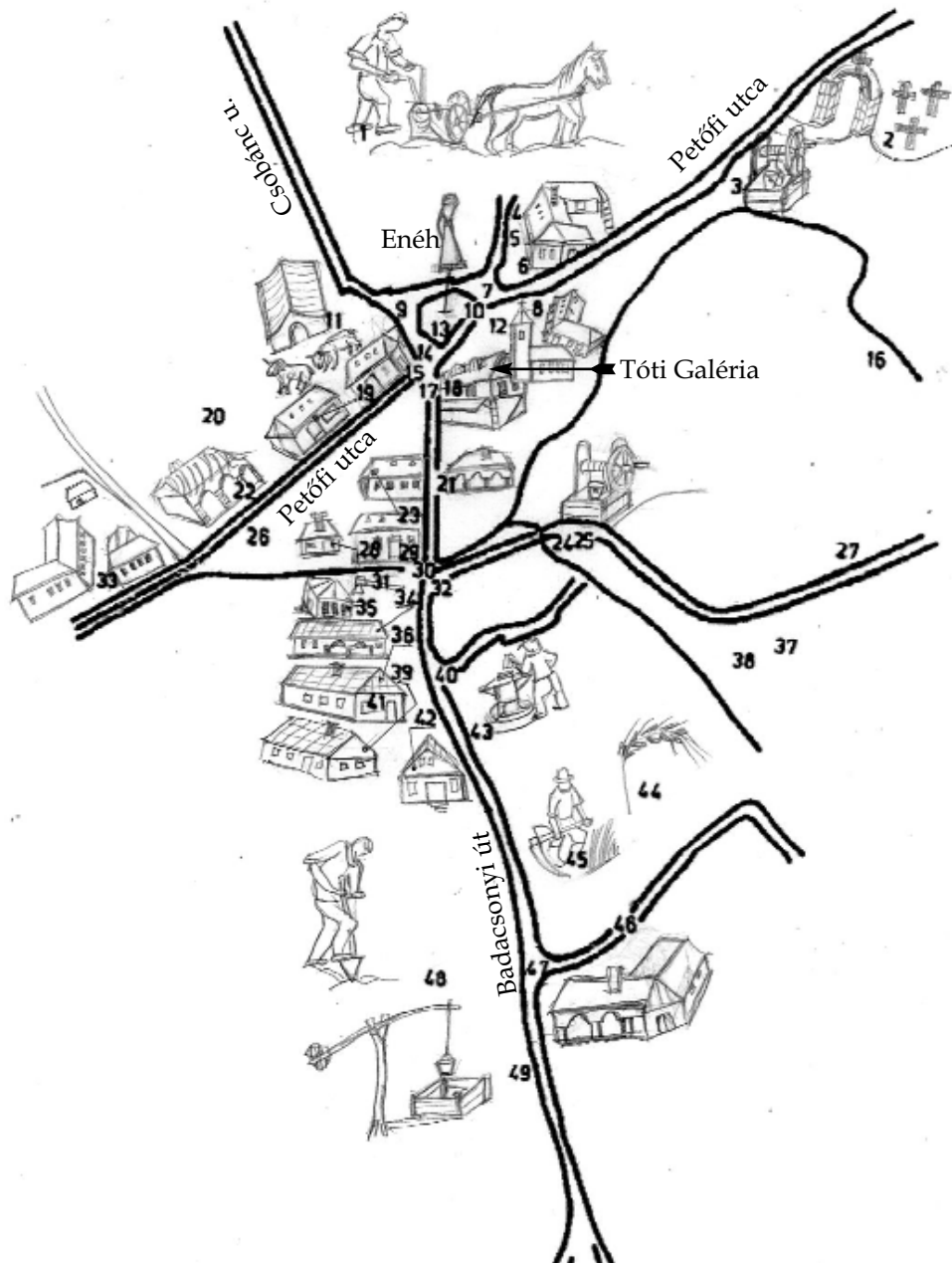
Adatbázis: mna.unideb.hu/pdf/038kaptalantoti-sorhu.doc

Káptalantóti sematikus rajza

A rajz egy 1982 évi adatközlés
rajza alapján készült, kivétel
az Önkormányzat épülete és
az Enéh szobor.

*(Az épületek képei nem a
tényleges formát mutatják.)*

1. Szántó
2. Fősz temető
3. Laskó kút
4. Olajútó épület
5. Hegedűs féle ház
6. Oskola, Kultúrház
7. Horváth köz
8. Plábánia ház
9. Vizeli kút
10. Fetőfi u.
11. Csígo-akó
12. Templom
13. Batyki ház
14. Keszi út, Csobánc u.
15. Nemes u. Petőfi u.
16. Séd, Tekeres patak
17. Badacsonyi u.
18. Posta
19. Takarékszövetkezet
20. Ádám kert
21. Németh ház
22. Ádám kúria
23. Fősz iskola
- 24-25. Falukút, Kút domb
26. Pék Gábor háza
27. Pap-főd
28. Pálinka főző
29. Tanácsház
30. Gulácsi út
31. Vágóhíd volt
32. Rózsa-domb u.
33. Asó iskola, Általános isk.
34. Parapatics ház
35. Zsidó templom
36. Spigli ház, Áll.gazd. iroda
37. Mester-főd
38. Faiskola
39. Zéder-ház
40. Zömbik köz
41. Éder-kert
42. Hangya bót
43. Templomfuntus
44. Árpakertek
45. Vizeli-rét
46. Bodoki út
47. Bencsik-köz
48. Kis-kúti-kertek
49. Méhész-kút,

Akkoriban mese volt ez a vidék

Amikor az ötvenes években (1953-55) a Hercegmajorból Tótiba jártam iskolába: mese volt ez a vidék. Találtam itt csodatarisznyát, amelyben mindig volt szalonna, kenyér, meg friss töpörtyűs pogácsa, de emellé még tartozott egy csodakulacs, amely gondolatra változtatta az italát. Ha friss vizet akartam inni, a vízre gondoltam, ha málnaszörpöt, akkor málnaszörpre gondoltam, ha valaki bort akart inni borra gondoltam, és máris tele volt a kulacs a legjobb Tóti-hegyi nedűvel.

Itt élt a Fehérlófia, a Fanyűvő, a Vasgyúró, a Kőmorzsoló, meg a Hétszűnyű Kapanyányimonyók. A Fehérlófia igazi emberparipa volt. Az anyja hét évig szoptatta, aztán felküldte egy nagy fára, hogy nyúzza le a kérgét, de nem tudta lenyúni, ezután még hét évig szoptatta és akkor olyan erős lett, hogy egyből lenyúzta a fa kérgét. Ekkor az anyja világgá küldte, ő meg megdőglött.

Szélkeréken forgó levelek az útporában.

Anyám páros kökényszemei: Élet.

Csobánc-vár alatt Hercegmajor – Bácsai-hegy, Sabar-hegy, Szula-hegy, Tóti-hegy: emléktájak.

Termőág a világ, bőségkosara telik. Vállamon tarisznya, aztán báblovak hátán mesevidéken elérek a tóti keresztúthoz. Egyszerű lett volna a zuhanás egy homokos dombon, a kavargó porba.

Átfogom a nyakat. Együtt vagyunk reggeli öröm.

Lovam mézsörényén fény hajol; napujjas aranyköröm.
Azután vágta a „Főszegen” (10) a lelkek kertjéig. Tóti
lányok kiáltják:

– Bábuszár! Bábuszár! Hol van tükrös szívedből a
nyár?

– Elrabolta Hétszűnyű Kapanyányimonyók (Róth
Manó sógora) Rózsakő, Ottonel, Muskotály tóti király-
lányokat – mondja a Fehérlófia.

Fák lengnek, kő pattog, forgófejű pitypang repül...
Ölelem báblovam nyakát. A selyemszél sállá csendesül.

A Főső temetőnél (2) látjuk ám, hogy a Kőmorzsoló
zúz egy fehérmárványt.

– Jó napot adjon Isten! – mondja Fehérlófia.

– Jó napot, te kutya! Hallottam nagy erődről, szeretnék
veled megbirkózni.

– Gyere, no! Én vagyok Fehérlófia. Megbirkóztak.
Fehérlófia megcsavarintotta a Kőmorzsolót, és úgy a föld-
höz vágta, hogy odaragadt. Mindjárt a Fehérlófia szol-
gálatába állt.

Főső temető

Egy 1745-ben kelt feljegyzés szerint az egyház a teme-
tőt a templom körül alakította ki. Feszület nélküli keresz-
tel jelölték meg, de kerítése nem volt. Később a falu déli
részén létesítettek temetőt, de 1809-ben már két temetőt
említenek. A káptalan és a Dóczy család föld ajándéka
volt a két temető. Később ezeket is bővíteni kellett, mivel
1847-ben már ezek is beteltek. Általában a Tekeres-patak

déli felén lakók, a déli temetőben, míg az északi oldalon lakók a keleti temetőben temetkeznek. 1974-ben a keleti temetőben ravatalozót építettek.

Ádám József honvédhadnagy síremléke

Felirata: Idsb. ÁDÁM JÓZSEF 1848-49-iki honvédhadnagy a Tapolczai járás volt főszolgabírája szül. 1829. jan. 28. megh. 1907. márc. 14. Béke hamvaira ...
Anyaga: fehér márvány.
Készítette: Kutasi, Keszthely.

Itt a "Fősző temetőben" található Bodnár János plébános síremléke is.

Sírját márványkő jelöli. Meghalt 1917. júl. 4-én 74 éves korában.

Csődület a parókia előtt

Most már hárman mentünk tovább. Nem messze volt innen a Laskó-kút (3). Itt megittattuk magunkat három vödör vízzel, és felfrissülve folytattuk utunkat.

A Plébániaház (8) előtt nagy csődületre lettünk figyelmesek, hát a Fanyüvő egy fehérnyárfa kérgét nyúzta.

¶ plébániaház

A plébániaház nem szakrális jellegű épület; a parókia – rendszerint a templom közelében elhelyezkedő lakóház, olyan falusi porta, gazdasági épületei is vannak. A ház első része paplakás és lelkészi hivatal, a hátsó épület régen, tudomásom szerint, lóistállóként szolgált.

A középkorból ismert paplakok kőfalaikkal, nagyságukkal kitűntek a többi falusi épület közül. A templomokkal párhuzamosan felépülő parókia legtöbbször szilárd falazatú, helyiségei számában, a díszes külső és belső kiképzésében általában felülmúlta a falusi lakóházakat. A parókiákat a püspöki székhelyeken működő, vagy a nagyurak alkalmazásában álló kőművesek, ácsok építették, a helyi anyagoktól függően, téglából, kőből, de előfordultak vályog falazatok is. Tetőfedésre a 18. század végén még nádat, zsindelyt, sőt elmaradottabb településeken zsúpszalmát használtak, később cserepet.

Általában az utcai fronton található a plébános szobája, és a hivatali helyiség, amely, mint a hivatalos iratok őrzési helye, gyakran boltozott, és előfordult ebédlő vagy vendégszoba is. A cselédszoba, a spájz és a kamra a konyha után következett, amelyet mindig szabadkéményesre építettek. Némelyik parókia káplánszobával egészült ki. A barokk, majd klasszicista tornác vagy a zárt folyosó szinte elmaradhatatlan tartozéka a parókiának. 19. században épült vagy átalakított parókiák már a klasszicista, a romantikus, vagy eklektikus formát viselik magukon. Legtöbbször az egyszerűbb, egyszintes nemesi kúriákkal mutatnak hasonlóságot. *(Zentai T. 1991 alapján)*

A Fanyüvőnek hiába könyörgött a pap, hiába imádkoztak az asszonyok, hajthatatlan volt.

– Jó napot adjon Isten! – mondta Fehérlófia.

– Jó napot, te kutya! Halottam híredet Fehérlófia, szeretnék veled megbirkózni.

– Gyere, no, én vagyok! De ne pazaroljuk az erőnket haszontalanra, itt van nem messze az Olajos Horvát közben (7) az Olajütőház (4), ott meglátjuk ki az erősebb, aki veszít, egy hétig ingyen olajat üt a tótiaknak.

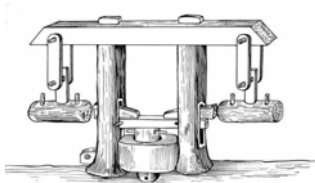
Az olajütő Fanyüvő

Az olaj készítése nálunk a 14-15. századtól terjedt el. A 17-18. században már majdnem minden faluban volt olaj előállító berendezés.

A falusi olajmalom-tulajdonosok a parasztság köréből kerültek ki, a műhely jövedelme miatt pedig többnyire jelentős gazdasággal rendelkeztek.

A hagyományos berendezésű, kis kapacitású olajkészítők a parasztgazdaságok szerény mennyiségű olajos-magkészletét idényjellegűen dolgozták fel. Rendszerint a nagybőjt előtti és alatti időszakban, körülbelül két hónapig működtek, az év többi részében pedig egyáltalán nem üzemeltek. A magvakat először összezúzták: néhány maroknyi magot a kölyű szűk nyílásába helyeztek és egy bunkóval összezúzták, vagy mozsárban összetörték, de voltak komolyabb, vízi vagy gépi erővel hajtott zúzó berendezések is. Hántoló berendezés, amely zúzókorong-

gal működött, kis műhelyekben alig fordult elő, ezért a napraforgómagot héjastól sajtolták ki, míg a tökmagot kézi hajalással szabadították meg a héjától. Tökmagolajat, napraforgó olajat, dióolajat, repce olajat egyaránt készítettek.

A hagyományos olajkészítés munkafolyamatának második szakaszát az olaj kisajtolása jelentette. Ehhez a művelethez nagyméretű lengőkalapácsos éksajtót használtak. A 2-3 méter magas gerendaalkotmány közepén lévő sajtolófák közé helyezték a posztó- vagy vászonzacskóba tett összetört olajos masszát, majd a kétoldalt lelógó bunkóval kétfelől vízszintes ékeket vertek a sajtolófák fölé. Az eszköz működtetésének módja, amely legalább két férfi munkaerejét igényelte, egyértelműen indokolja az olajütés elnevezést.

Az ékes olajütő tovább fejlesztett változata volt a csavarorsós olajprés, amely csavar szorításának erejével préselt. Két V alakú fekvő gerenda közé tették az olajos magvakat és így préselték ki az olajat. Később a hideg sajtolást részben felváltotta a meleg sajtolás, amely jóval kisebb berendezést igényelt.

(Az írás, a Néprajzi lexikon alapján készült.)

A Fanyüvő elfogadta a kihívást.

– Így legyen – mondta.

Bementünk az olajütőházba.

– Először én teszem a tenyeremet a sajtolófa alá, aztán

te – mondta a Fehérlófia –, no, himbáld meg erősen!

A Fanyüvő tiszta erőből odavágta a himbákat a szorítóékekhez, de Fehérlófia olyan erősen fogta a sajtolófát, hogy az ékek meg se moccantak.

- Most te jössz - mondta a Fehérlófia. Fanyüvő megfogta alul a sajtolófát, Fehérlófia úgy neki vágta a himbákat a szorítóékeknek, hogy a Fanyüvő ujjából vér serkedt ki. Ordított rettenetesen.

- Már látom, hogy erősebb vagy nálam, végy a szolgalatodba - mondta a Fanyüvő.

- Egy hét múlva visszajövünk érted, addig csak üsd az olajat, mi elmegyünk, megnézzük először az Oskola épületét (6), aztán a Templomot (12).

Visszafelé a Hegedüs féle ház (5) után , Én, a Kőmorzsoló, meg a Fehérlófia bementünk a régi Oskola épületébe, amely most Kultúrház. Itt el kezdtem mesélni a Kultúrházzal kapcsolatos élményeimet, de mindketten elaludtak.

Kultúrház 2015

¶ volt Oskola ma a Kultúrház

Az Oskola épületben született Csutor János (Káptalan-tóti 1799 – Szil 1882.) esperes, plébános, tiszteletbeli kanonok, költő.

A gimnáziumot Keszthelyen és Veszprémben, a bölcseletet a keszthelyi líceumban tanulta, amely az akkor még virágzó gazdasági intézettel (Georgikon) volt kapcsolatban, a teológiát pedig, mint az egyházmegye papnövendéke Veszprémben végezte; 1822-ben pappá szentelték és tíz évig, mint segédlelkész működött. 1834-től plébános, 1852-től alesperes, 1858-tól tiszteletbeli kanonok volt.

Munkái: A marosdi remete. (Erényképző népies költemény 4 énekben). Pest, 1855.

Több értekezést írt az 1840-es években a Religióba és Nemzeti Újságba.

Amikor 1953-1955-ben tanuló voltam az alsó iskolában, több alkalommal szerepeltem a Kultúrház színpadán. Általában télen voltak a műsoros esték, amelyek a tóti emberek szórakozását szolgálták. Emlékeimben erősen él az Eltüsszentett birodalom és a Csipkerózsika című mesejáték bemutatása, főszerepet játszottam mindkét színdarabban. Tanítóink, tanáraink hangsúlyt fektettek arra, hogy szépen magyarosan beszéljünk. Szeretettel emlékszem vissza Csiszár Pálné tanító nénire, aki a felső tagozatban volt osztályfőnököm, és magyar irodalmatörténelmet tanított. Egyszer behívott a házukba és szilvalekváros kenyeret adott. A férje elővett egy nagy könyvet, ekkora könyvet azelőtt még nem láttam, nekünk csak Kincses kalendáriumunk volt, más könyvre nem futotta.

Ekkor láttam képen a 13 aradi vértanút, Bem apót, Gábor Áront és az ágyúút. Pali bácsi, azt hiszem katonatiszt volt. Mesélt a márciusi ifjakról, Petőfiről és a szabadságharcról.

Nagy élmény volt.

Ünnepélyeken is szerepeltem, főleg március 15-én, amikor többször szavaltam a Nemzeti dalt. Fehér ingben, sötétkék rövidnadrágban voltunk, piros úttörő nyakendőt kötöttünk, és széles nemzetiszínű szalagot viseltünk a vállunkon átvetve. A lányok is nemzetiszínű szalaggal díszített népviseletbe öltözve verseltek, énekeltek és táncoltak a színpadon. A Kultúrházban tánciskolát is szerveztek, én is itt tanultam táncolni. Néha keskeny-film-vetítések tartottak, általában jó magyar filmeket vetítettek, és a falu fiataljai és az idősebb emberek is szívesen mentek el a vetítésekre.

Jól emlékszem, hogy Géza bátyám 1954-ben, aki ekkor 16 éves volt, cirkuszosnak állt egy falukat járó bohócmember mellé, aki Tótiba is eljött a deszkákból összetakolt lakókocsijával, amit két pónilovával húzatott. Pénzért, tojásért, lehetett lovagolni a póni lovakon és tudós szamarán. A Kultúrház előtt ütötte fel a tanyáját. Délután és este voltak az előadások, amikor sok féle varázslatot mutatott be. Például, számoltatott a szamarával. A közönség közül, ha valaki kérdezte mennyi kettő meg három, a számár a patájával ötöt koppantott a padlón, tízig „tudott” számolni. Géza bátyámmal előre megbeszélte, hogy mit kívánjon, és akkor azt varázsolta az asztalra. Aztán, amikor valaki tejet kívánt a közönség közül, Géza bátyámat megfejte a színpadon a nyakába akasztott tejeszacskóból, amit a kabátja alól varázsolt elő. Nagy

nevetés volt, sokan a hasukat fogták a röhögéstől. Apám valahonnan tudomást szerzett a bátyám cirkuszos segéd állásáról és megjelent az előadáson. Nem vette tréfának a dolgot, szégyennek tartotta, ami történt. Föllépett a színpadra és Géza bátyámnak lekevert két pofont. Nagy csönd lett. Géza bátyám leugrott a színpadról és elhúzta a csíkot, ezután apám is csendben távozott.

Templomdombon

A Kőmorzsoló, meg a Fehérlófia hét napig aludtak, amikor felrettentek a dörömbölésemre, megkérdezték: Reggel van már? Összeszedték magukat, aztán elmentünk megnézni a Templomot. Mondom nekik, hogy először bemegyek a plébániára, szólok a plébánosnak.

– Itt minden pléhből van? – kérdezte a Kőmorzsoló.

– Hu-ha! – kiáltott fel a Fehérlófia. – Ez aztán a művelt nemes elvtárs.

– A plébános nem ért rá, ezért én mondtam el, ami a templomról eszembe jutott:

A tótiak Templomdombnak nevezik a magaslatot, ahova a Római katolikus templom (12) épült. A győri káptalan kegyurasága alatt álló felsőtóti Szent Márton egyház már 1272-ben létezett. Márton nevű papját 1329 és 1334 között említik okleveleink. 1550-ben betöltetlen plébánia-ként írták össze, mert 1548-ban a török felégette a falut, két év múlva pedig a protestáns hitet támogató Gyulaffy László csobánci kapitány fosztotta ki. A régi templom a mai helyén állt. Régebben a temetők a templom körül voltak, az itt felszínre került csontokból középkori temetőre következtethetünk. János gyertyavivő örökös káplán az 1500-s években előléptetésért folyamodott Rómához. Ebből következik, hogy a tóti plébánia jelentős lehetett, mert a templomhoz olyan jövedelem tartozott, ami egy helyi pap megélhetését biztosította.

Ennek a templomnak a helye a XVII. század végén romos és pusztá volt. Valószínűleg az 1714-ben épített

mai romai katolikus templom falai rejtik magukban a középkori épületet.

Az újjá épített templombelsőben orgona még nem volt, de Bíró Márton 1745-ben írt feljegyzése alapján volt kórus, szószék, sekrestye és a hívek részére a gerendás hajó rész alatt padokat helyeztek el. Szentélyét boltozatosra építették és a tetőt faszindellyel fedték be. Tornytot még nem építettek hozzá, így a harangok fából készült haranglábakon lógtak. Az 1765-ös évben a falu lakossága pénzt gyűjtött össze és nagyobbra építették át a templomot, amit a püspök is szorgalmazott. Körülbelül hét év alatt hat-hét kőműves közreműködésével sikerült elhatárolásukat megvalósítani. A ma is álló római katolikus templomot 1765-73 között építették barokk stílusban, de 1803-ban egy villámcsapás ledöntötte a tornytot, amit tíz év elteltével javíttattak csak meg.

A templomot alaposabban 1940-ben újíttották fel. A szentély ferde félkörét falazással kiigazították, így az oltárkép új elhelyezése is lehetővé vált. A díszkeretbe foglalt, közel 3 méter magas oltár-képen, mely 1828-ban készült, a templom védőszentje, Szent Márton püspök látható. Belső festésre csak 1946-ban került sor, ekkor a hajó boltozatára magyar szenteket festettek, míg a szentélybe a négy evangélista került. (A festők Bíró Imre és Jenő voltak.) Tetőszerkezetét 1967-ben újíttották fel, míg 1970-ben átfestették négy színnel a belső falakat.

A templom tornyában két Seltenhofer harang van. A középsőt sajnos elrekvirálták a II. világháború alatt. Orgonáját 1913-ban a Rieger gyár építette, harangjait

1922-ben (272 és 67kg) Seltenhofer Frigyes fiai Sopronban öntötték.

A templombelsőt a Szent család festett képe, Szent Márton képe, Szent Péter és Szent Pál szobrai, a Szűz Anya és Szent Erzsébet festetlen szobra, Keresztelő Szent János és Nepumoki Szent János szobra díszíti.

A templom plébánosai voltak: Turi Pál 1756: Holtz Sándor 1757 : Szabó István 1781: Tancz Mihály 1801: Varga János 1851: Tartsay József 1882: Bognár Károly 1917: Simon Gyula 1932: Ledniczky Lajos 1959: Körmendy Lajos 1965: Horváth József 1973: Bellák Alajos 1977: Balogh Árpád 1997.

Bognár Károly plébánosról több adat található a veszprémi Szaléziánium adattárban: Született: 1844. 02. 09. (Veszprém) Elhunyt: 1917.07.04. (Káptalanótói). B. Antal és Gyalócai Teréz voltak a szülei. A gimnázium VIII. osztályát Győrött a bencéseknel járta. 1865-ben vették fel a veszprémi szemináriumba. Pappá szentelték 1869. júl. 20-án. Káplán Kiskomáromban 1869-től, Somogyszentpálon 1870-től, Nagykapornakon 1871-től, Káptalanótiban 1873-tól, Buzsákon 1878-tól. Zsinati vizsgát tett 1882. máj. 24-én.

A Káptalanótói plébániát 1882. júl. 4-én nyerte el. 1891-től helyettes esperes, tanfelügyelő, 1902-től ker. esperes. Meghalt 1917. júl. 4-én 74 éves korában. Sírját a Káptalanótói keleti temetőjében márvány emlék jelöli.

Káptalanótiban tataroztatta a plébániatemplomot 700 ezüstforint, illetve 209,86 aranykorona költségen 1891-ben. 1911-ben cement mozaiklapokkal burkoltatta 900 ezüstforinton és új orgonát szerzett 2610 aranykorona

költségen. 1900-ban újra öntette a kis harangot, rendszeresítette a II. sz. tanítói állást.

A Templomdombra a Petőfi utcai kiszögelés kőbástyájának lépcsőin mehetünk fel. Két oldalon a feljárónál láthatjuk Szent István és Szent Márton szobrát, amelyeket Kolop József szobrász készített. Közelben a bástya déli falában egy kis kőfülkére bukkanhatunk, ahol alkalmanként alakos kiállítás van. Például Jézus születésének jelenete. Felérve a lépcsőn balról van a Szentháromság szobor, jobb oldalon pedig egy Jézus megfeszítését ábrázoló kőkereszt található.

*Források: Veszprém Megye Közigazgatási Adattára;
Káptalantóti története (Horváth József plébános, 1975.
Vörösberény);*

*Veszprémi Szaléziánium Adattár;
MagyarKatolikusLexikon;
http://epa.oszk.hu/01600/01610/00011/pdf/vmm_11_1972_13_koppany.pdf*

Templomlátogatásunk után elmentünk a Fanyűvőért, aki már annyi olajat ütött, hogy a tótiak üvegszámra viték haza a nemes repce, napraforgó és a dióolajat.

Aztán négyen mentünk tovább: Én, a Fehérlófia, a Kőmorzsoló és a Fanyűvő.

Átbotában Átó-ba

Mit kezdjek magammal – báblovas korom elgurult, üveggolyóm csendül a kövecsen... Futok utána Átó-ba (1) sík szántón, utolérlek-e őszi kórókerék: aranyküllős boszorkányforgó...

– Visszafelé: a Keszi út (14) melletti akolban béget a birka? A zsuppfedeles Csigó-akót (11) elveszejtette az idő? Nevet a délután; szőlőillatos ajka pohárcsengettyű.

A Vizeli kút (9) kávján üres vödör zörög; énekelnek az ördögök – kerékvirág pörög.

Elvisznek engemet?

Fehérlófia a Batyki-ház (13) előtt nevet.

Azt mondja nincsenek ördögök, csak futnak a fellegek: árnyékot vetnek össze-vissza.

A Batyki házat, az épület tulajdonosáról nevezték el.

A ház előtt van egy kis tér, a Petőfi utca, Csobánc utca és a Badacsony utca kereszteződésében, közepén virágágyással.

A kis térre helyezték a buszmegállót, és itt látható a II. világháborús emlékmű, valamint Petőfi Sándor szobra, amely Kolop József alkotása. A tér keleti oldalán van a Káptalantóti Önkormányzat épülete. Tetőterében, a Tóti Galéria állandó kiállítása látogatható. (Itt láthatók Németh Dezső pasztell képei, faszobrai, valamint Kolop József kerámia szobrai. A kiállító terem ablakaiból szép kilátás nyílik a Tapolcai medencére.)

A tér virágágzásában van Enéh körtefa szobra, amit 2010-ben faragtam és még abban az évben, november 6-án volt a felavatása.

Mit ábrázol a szobor?

Ismeretes magyar mitológiánk egyik csodás története, ahol egy tünemény jelenik meg Hunornak és Magornak: a szépséges aranyszarvas.

Az üdő, vagyis a nőstényszarvas vezeti el Enéh két fiát az alánok földjére, ahol Dul király lányait elrabolják és feleségül veszik őket.

Tőlük származnak a hunok és a magyarok. (Az egyik lányt Csillavérnek hívták, a másik nevét mivel nem ismerjük, Dulániának nevezném.)

A Boldogasszony, aki csodaszarvas asszony, átváltozva Ő vezeti Hunort és Magort az alánok földjére.

A Táltosének című könyvemben a Hold és egy Aranyszarvas lánya, a sumér ékiratokban, mint baudug asán kerül elő. Nem kétséges, hogy ezek a szavak a régies bódog (boldog) és asán (asszony) szavunkkal azonosíthatók.

Ebben a lírai elbeszélő költeményemben Enéh egyik

fiát, Magort, mivel táltos fiúként született, (az akkori rituális szokás szerint) hét éves korában feláldozzák a madár-istennek. Enéh nem nyugszik bele fia elvesztésébe, és Kis Boldogasszony segítségét kéri:

„A Kis Boldogasszony szólítja szép Enéht:
Szép magyar asszony, csináltass szekeret;
égfaágból rudat, csillagból kereket,
aranyló lőcsökre gyémántos veretet,
ezüst saroglyára menyétkerevetet;
két táltos csődöröd fogd csillagszekérbe,
váglass a tejúton a hetedik égbe!”

Csillagszekeret csak Göncöl táltos tud készíteni, ezért Enéh a legszebb ruhájába öltözik, felteszi gyönyörű ékszerait és így megy Göncöl táltoshoz, hogy égen járó kocsit készíttessen:

„Szól Göncöl nagymester, a hatujjú táltos:
Holdszép Enéhasszony, mért vagy ily virágos?
Nyírfaág termeted ide miért hoztad,
mért mutatod nekem kecses járásodat?”

Enéh elmondja, hogy csillagszekeret szeretne készíttetni, hogy visszahozza halott fia lelkét a hetedik égről.

„Ekkor Göncnagymester, Göncölszekér gyártó,
égfogat csináló, így beszél Enéhhez:
Te magyar asszony, te virágsszépasszony,
tudok készíteni égen járó kocsit;

égfaágból rudat csillagkerekekkel,
de csak akkor tudok, ha ágyamba fekszel.”

Az erényes magyar asszony természetesen visszautasítja a csábítót, és varázslattal veszi rá, hogy készítse el az égen járó kocsit. Végül is, Enéh, lehozta Magor lelkét az égről és Kis Boldogasszony segítségével felélesztik a halott Magort.

Az időbeni kultúrákban legrégebbre nyúlnak vissza a mágia jelei, ezt követi a rege (mese) és a mitológia, aztán a hit és a történelem.

Az ősrégékben megjelenik Enéh férje, Nimród, aki a csillagok felett vadászik, és a bibliai ószövetség szerint is „hatalmas vadász az Úr előtt”.

Érdekesség képen említem, hogy az ószövetségben azt is írják, hogy a vízözön előtti kultúra nyelve Nimród nyelve volt, regéink szerint pedig Árpád Nimród nyelvét beszélte... Csak a Babel-torony építése után veszti el az emberiség ezt a közös nyelvet.

Az arab-perzsa regék és ékiratok szerint Noé-ig vezethetjük vissza a magyarság mitológiai eredetét (kb. 8000 év).

A Babel-torony építését Nimród kezdte, de sikertelen vállalkozása után Perzsiába ment és ott feleségül vette Enéht, a magyar asszonyt, a virágshépasszonyt. Enéh szarvasűnőt is jelent, ezt jelképezi baloldalon a hajpántra rögzített kétágú szarvasagancs. Díszes arany homloklemeze és a smaragd fülbevaló királyi előkelőségére utal.

Gyönyörű haja jobb oldalon sűrűn leomlik vállára, míg a másik oldalon kettős hajfonata deréköve alá ér, és össze van fogva színaranykarikával. Vastag nyakláncán lógó

pajzsos érme, hegyi-kristályékszer, amely a magyar címerre utal. Testékszere az ősi testfestési kultúrát, míg mezítelen felsőteste és az egyik oldalon felemelt szoknyája az örök nőiességet jeleníti meg. Itt láthatjuk Tótiban a körtefaasszonyt, aki magyar ősasszony: Enéh, Nimród felesége, Hunor és Magor anyja.

(Elhangzott a szobor leleplezésekor: 2010. november 6.)

A kis tér déli oldalán található II. világháborús emlékmű.

Felirata: „A II. világháború áldozatai”

Balogh József,
Bódis Gyula,
Bors István,
Szeghalmi Gyula,
Horváth István,
Marton Mihály,
Molnár Antal,
Molnár István,
Németh Károly,
Spiegl Manó,
Szabó Gergely,
Szabó József,

Szabó Miklós, Török Lajos, Varga János, Vermes György,
Vermes Györgyné, Vizeli József.

Állíttatta: Káptalantóti község lakossága 1989.

„Hol van a sok sírkereszt, / Az őszi szél is sírni kezd.”

Anyaga: beton, homokkő, fehér és szürke márvány.

Készítették: a falu lakói Lutár Tibor tervei alapján.

Ugyan ezen a területen látható Kolop József Petőfi szobra is.

Fülelő aranybokrok, rózsavirágok, lepke finom levél-hullás: hull a fehérynárfalevél, illatkendőt kötöz a szél...

Ősz jön. Bölcs az idő: elmúlnak a múlandóságok, múlttá válnak a jelenek, az elfelejtett semmivé válik. A fénytől hiába kérded, miért van, a sötétből hiába kérded, miért van. Ha tudásod több mint kellene, nem tudás többé, csak halott ismeret. Elindultam az ismeretlen úton, fényből sötétbe, sötétből fénybe léptem...

Pascal egyik aforizmája így szól: „Akinek nincs szíve, az csak a fülére hallgat.” Vannak emberek, akik csak a fejükkal, de vannak olyanok, akik a szívükkel is „gondolkodnak”.

A fülemberek világa sivár, árnyékos és haszonleső. A szívemberek világa virágos, derűs és segítő. Az olyan világ lenne igazán szép, ahol a szívemberek élnek.

– Jó, jó – de mikor morzsolhatok már egy kis követ? – kérdi a Kőmorzsoló méltatlankodva.

– Jó, jó – de mikor nyúíhetek már meg egy fát? – kérdi a Fanyúvó toporzékolva.

– Ne háborogjatok! – szólta a Fehérlófia. – Most végig megyünk a Nemes utcán, aztán elszállásoljuk magunkat az Ádám kúriában, holnap pedig kiszabadítjuk a tóti királylányokat a Hétszűnyű Kapanyányimónyók rabságából.

¶ nemeszek utcája

A Nemes utca: Petőfi utca (15). Régen kövesút volt. Több nemes család lakott ebben az utcában, ide tartoznak: a 19, 22, 26, 33 számmal jelölt épületek is. A Nemes utca vezet Gulács felé, az utca végén, a déli oldalon van a futballpálya. Minden évben ezen a területen rendezik meg a Tóti Tócsi napot: falunapot...

A Nemes utca elnevezés a tóti nemesekre utal. Nem tudni, hogy hogyan nevezték az itteni nemeseket, de a sokféle titulussal találkozhatunk: hétszilvafás nemes, bocskoros nemes, félsarkantyús nemes, kurta nemes – ezek tréfás, gúnyos elnevezések, melyekkel az elszegényedett kis-nemeseket csúfolták, és műveletlen, dologtalan, pipa-füstbeburkolt egyénként ábrázolták őket az irodalomban. A helységnévtárban (1913) 72 község nevében találjuk meg a nemes jelzőt. A Dunántúlon a késői feudalizmusban volt jellemző, hogy egy falu jobbágyi és nemesi részre tagolódott. Ebben az időben Felső-tótit Káptalantótinak, Alsó-tótit Nemestótinak nevezték. Nemestóti 1948-ban beolvadt Káptalantótiba. Egy 1256-ban kelt okiratban a községet még Tothy néven említették.

A Német-ház (21). A Takarékszövetkezet épülete.

Megoldást keresve az 1840-es évek közepén Európában pusztító éhínség okozta társadalmi és gazdasági problémákra, a fejlődés útját sokan az önsegélyezésen alapuló összefogásban keresték. Ez a gondolat hívta életre a szövetkezeteket.

A takaré- és hitelszövetkezeti mozgalom Német-

országból indult el.

A szövetkezés eszméje igen hamar eljutott Magyarországra. A két világháború közötti időszakban a hitel-szövetkezetek döntő szerepet játszottak a szövetkezeti központok megszervezésében és azok fejlődésében. A II. világháború kezdetén már 1499 hitelszövetkezet működött az országban, azonban 1947-től fokozatosan beépültek a Magyar Nemzeti Bank és az OTP szervezetébe.

Az ötvenes években, amikor Tótiba jártam iskolába nem emlékszem erre a házra, viszont a mellette lévő házban volt a kocsmá, a kocsmá felett pedig egy vegyes kereskedés működött. Húsvétkor a gyerekek idejöttek a kocsmá elé a locsoláskor összeszedett piros tojásokkal, mert a legények két-forintosokat dobáltak két lépésről a tojásokba, amelyikbe beletaláltak, elnyerték, ha a pénz mellé ment, azt a tojás tulajdonosa tette zsebre. Ritkán találtak bele elsőre, és így a gyerekek „gazdagon” mentek haza. A kocsmá udvarán kuglizó volt. Itt söröztek a férfiak, és egész vasárnap délután döntögették a bábukat.

Egyszer a szemben lévő házból a nyitva felejtett kapun kiszökött egy kecske. A zsvány legények pállinkával itatták a szegény állatot, a kecske hamarosan berűgött és tántorogva járkált az utcán, közben hangosan mekegett. Ezen röhögött mindenki, aki ott volt. Közben a kecske gazdasszonya kijött a kapun és kereste az állatot.

Látta a csúfságot és rettenetes lármát csapott, végül sikerült becsalogatnia a tántorgó kecskét. Magam is nevettem a csínytevésen, de nagyon sajnáltam Borcsát, mert úgy emlékszem, hogy így hívták a kecskét.

Ádám-kúria:

Az Ádám-kerti (20) szántó közelében van az Ádám-kúria (22). Ádám János tulajdona volt, aki a tapolcai járás főszolgabírói tisztségét töltötte be, és állítólag a 1848-as szabadságharcban esett el*. Műemlék. Az 1700-as évek elején építették, boltíves, nádtetős, szabadkéményes épület. A régebbi házakat a fűtésük alapján füstösre vagy szabadkéményesre építették. A füstös ház kéménytelen, a füst részben a mennyezeti nyíláson vagy a konyhaajtón át távozott, ezért a konyhaajtókat két részesre készítették, hogy télen a hideget kissé távol tartsák csak a felső ajtót nyitották ki. Eléggé kényelmetlen, kezdetleges a füstös ház konyhája, rossz, esős időben alacsonyan áll benne a füst, és csípi, marja a szemet. Előnye, hogy a padlósa kiváló húsfüstölő. A konyha csak annyiban kapcsolódik a szobához, hogy innen fűtik, egyébként a szoba bejárata is a gádorból nyílik.

A szabadkéményes ház fejlettebb forma. Itt a konyhában egy fordított tölcser alakú kéményt építettek. A nyitott kéményt téglából boltívesre rakták, alatta nyílt tűzláng lobogott, az égő fahasábokat vas tűzkutyákkal támasztották alá. Sümegen a Kisfaludy háznak is ilyen konyhája volt. Vidékünk házainak dísze az ívelt, oszlopos, bolthajtásos folyosó. Különösebb díszítőelemeket nem találunk, olykor elvétve a csúcsfalón szerényebb stukkó (dombormű) díszek voltak: monogram, címer, évszám, stb.

A ház belső telke, udvara kicsi volt, de legtöbbször itt található a kis kert. Gondosan elkerítették a baromfik, állatok elől, nehogy kárt tegyenek a veteményben.

Általában uborka, paprika, paradicsom és káposzta palántát ültettek, de a virágok sem hiányoztak. Hátul a pajta mögött lehetett nagyobb veteményes néhány gyümölcsfával. Legtöbbször a hátsó kerítést bozontos, tüskés ágakból tákolták. A gazdasági épület kialakítása az anyagi lehetőségtől függött. Tehetősebb gazdák bolthajtásos, oszlopos istállókat, kőpajtákat építettek, míg a szegényebb portákon aládúcolt szalma vagy nádtetős, kukoricaszár-oldalú építményeket eszkábáltak össze.

Utcafronton vastag deszkakerítés volt az általános, míg a kaput sövényfonásból kerekre készítették. Később ezeket a kerítéseket a szépen megépített terméskőbástyák váltották fel. Pincék a portákon ritkán találhatók; prészázat, pincét a szőlőkben építettek, ahol a szőlő feldolgozása történt.

A kismemesi házak alatt némelyeknél volt kőbolthajtásos pince, de ezeket répa, krumpli, szerszámok és egyebek tárolására használták, bort alig tároltak bennük.

(*Zala Megyei Levéltár: Ádám János, Gyámi szolgabíró, tapolcai járás, 1837. 05. 29.- 1849. 10. 31-ig. Kétségtelen nemes. Fiai János és József. Apja Ádám Ferenc, nagyapja Ádám Ferenc)

Az Ádám-kúria után (baloldalon) Pék Gábor háza volt (26), a tulajdonosáról nevezték el.

Ásó iskola

Majdnem teljesen a Nemes utca végén van az alsó iskola épülete. „Ásó iskola” (33), mert a tóti emberek így hívták. A hatodik osztály második félévét kezdtem ebben az iskolában, amikor Somogy megyéből 1953-ban visszaköltöztünk Tóti környékére. Hercegmajorban laktunk és innen jártam iskolába. Ekkor összevont osztályok voltak. Az ötödik és a hatodik osztályt, valamint a hetedik és a nyolcadik osztályt egy-egy tanteremben tanították. 1953-ban Gulyás Ferenc, 1954-ben Csiza Elemér, és még ebben az évben Kiss Magdolna lett az igazgató, akit az 1954-1955-ös tanévben már Parapatics Istvánnénak hívtak.

Régebbi időkben nagyon kevés ember járt iskolába, egyrészt nem volt rá igény, másrészt az iskola költséges dolog volt, és kevés falu engedhette meg magának, hogy iskolát működtessen.

Az 1770-es összeíráskor Káptalantótiiban Patyi Ádám volt a tanító. A katolikus iskolába 29 tanuló járt és olvasást, írást és hittant tanított. A Monostorapáti iskolában Molnár György tanítónak csak 8 tanítványa volt. Balatonhenyén Török Sámuel, Mindszentkállán Sziártó Ferenc, Szentbékkállán Csébi Antal tanított, amíg Kékkúton, Köveskálon, Kővágóörsön, Salföldön egyáltalán nem volt iskola.

Az 1777-es összeíráskor a helységek elöljáróinak aláírásukkal kellett hitelesíteni a kérdőíveket, ezekből a hiányosan megmaradt iratokból kiolvasható, hogy például Balatonhenyén 8 aláíróból 3 tudott írni, de Kékkúton 6 aláíróból 6 nem tudott írni, Kővágóörsön 12 aláíróból 12

nem tudott írni, vagy Köveskálon 5 aláíróból csak 1 tudott írni, míg Káptalantótiban 9 előjáróból 9 nem tudott írni.

Az 1777. évi összeíráskor, a helytartótanács 13 kérdésre kért választ, ebből szemléletes kép rajzolódik elénk nemcsak az iskolák állapotáról, hanem a tanítók jövedelméről is.

Káptalantóti iskola adatai:

1. Mely helységben és ki a tanító? A Káptalantóti anyaegyházban Banai József a tanító. Az anyanyelvén kívül latinul és közepesen németül is tud.

2. Hány növendéke van és ezek milyen vallásúak? 27 római katolikus, mindkét nembeli növendéke van.

3. Mit és hogyan tanít? Az ABC-n kezdve az olvasás ismeretét, de aki akarja a fiúk közül, annak írást és elemi ismereteket is tanít modern módszerrel. A lányoknak csak olvasást tanít. Szombatonként s vasár- és ünnepnapokon ebéd után van vallásoktatás.

4. Jövedelmének felsorolása a teljesség igénye nélkül: Az említett tanulók közül 7 fél évig jár iskolába, ezek után fejenként 70 dénárt kap 4,90 frt – 20 csak egy negyedévig jár, fejenként 35 dénár 7 frt – 134 önálló gazdától és zselértől kap fejenként 15 dénárt 20,10 frt – minden gazda ad 1/2 mérő gabonát. Ilyen van 60, tehát 30 mérőnyit. Ez 50 dénárjával 15 frt – a többi 74 pedig egy negyed mérőt ad = 18 2/4, 50 dénárjával 9,25 frt – tűzifát kap 8 szekérrel, á 40 dénár 3,20 frt.

5. Hogyan tanít, milyen javítás szükséges vagy ajánlatos a munkájában? Ajánlatos lenne a fiatalságot egész évben oktatni, hogy így magasabb osztályokba is eljuthas-

sanak.

6. Mikor és ki építette az első iskolát és alkalmazta az első tanítót? Emberemlékezet óta mindig volt itt tanító, alapítvány nincs.

7. Ki alkalmazza jelenleg a tanítót és ki gyakorolja felette a felügyeletet? A plébánia a községgel együtt állítja a tanítót, s ellenőrzi.

8. Van-e a tanítónak egyéb foglalkozása, és ezért milyen fizetést kap?

9. Kántorságon kívül mellékfoglalkozása és egyéb jövedelme? A tanító egyúttal jegyző is és ezért kap a falutól 8 frt. A tóti, kisőrsi és bácsi promontóriumban szintén jegyző, s kap 4,50 frt a harangozásért a 134 családtól á 15 dénár 20,10 frt, minden szőlős gazda ad egy pint mustot, ez 10 urna összesen á 1,50 dénár 15,- frt.

10. Van-e háza, azt ki építette, ki köteles fenntartására ügyelni, milyen állapotban van, van-e az épületben külön iskolaszoba? A tanító háza a káptalan telkén kőből épült; ebben egy külön szoba az övé, s konyha, mellette kis szoba a tanulók számára, s istálló sövényből, náddal fedett minden.

11. A házon kívül van-e egyéb fundusa? A ház északi részén van a káposztás kertje, a befektetett munkán kívüli értéke 1 frt, az egyház földeiben minden nyomásban van egy hold földje; ezt az anyaegyházbeliek szántják és vetik, s aratják és behordják. Elvetnek 1 2/4 pozsonyi mérőnyit a termés – tekintettel a föld terméketlen voltára – 4 kereszt, 3 pozsonyi mérőt hoz, leszámítva a vetőmagot, cséplést, 1 1/8 pozsonyi mérő marad, á 60 dénár 0,67 frt. A szükséges javításokat – hanyagul az anyaegyházbeliek

végzik. (11. Csak kivonat)

12. A tanító alkalmas-e feladata ellátására?

13. Mikor látogatják a tanulók az iskolát? Mi a tanítás és a vakáció rendje? Kedden és csütörtökön fél nap szünet van a tanításban.

(Megjegyzendő, hogy vannak olyan kérdőpontok is, melyekre nem érkezett válasz, egyes helyeken egy-két kérdést összevontak.)

(A pontok leírását és a válaszokat az adattár alapján állítottam össze.)

Káptalantótiban római katolikus és izraelita iskola volt.

Zsidó népiskola: Káptalantótiban egy magániskola működött 1 osztállyal és hét 6-13 éves gyermekből hat járt iskolába, a tanító Khon V. (minden rátermettség nélkül oktat) 1851-ben.

(http://epa.oszk.hu/01600/01610/00017/pdf/vmm_17_1984_44_halasz.pdf)

Halász Imre: A KÁLI-MEDENCE FALVAINAK OKTATÁS-ÜGYÉHEZ

Benda Kálmán: AZ ÍRÁSTUDÁS KÉRDÉSÉRŐL A XVIII. SZÁZAD MÁSODIK FELÉBEN

Ászögbe

Szeptember utolja a vénasszonyok nyarának bujkáló ideje. A harmatos hajnalok csöndjébe belekiáltoznak a varjak, hull a levél – a kinyílt égen elbágyadnak a fények, és a ködös hajlatokban már ritkában sírnak a vándormadarak. Hordókat kongat a hegy oldala. Jön az ideje már a szüretnek. Szőlőfürtök csorduló gyöngyein még időzget a napsugár, de már éhes puttonyok, sajtárok, kármentők mosakszanak a prэшázak előtt.

Én is megmosakszom, aztán elindulok a buszmegállóhoz, ahol találkozóm van a Fehérlófiával.

– Jó reggelt kívánok, meseurak! No, induljunk – mondom határozottan.

– Aszegbe léptem – nevet a Fehérlófia.

– Hát ez, hogy lehet – kérdi a Kőmorzsoló.

– Hát úgy lehet, hogy a Badacsonyi utcában vagyunk, és ez már az Aszeg.

– Aszegre akasztom én a bőrödet, Fehérlófia, ha tovább szellemeskedsz – mondja a Fanyűvő.

Hadd beszéljenek bolondságokat – gondoltam –, aztán elindultunk a Badacsonyi utcán (17): Ászögbe – illetve a Badacsonyi úton, amely Badacsonyba vezet. Ide tartozik: 18, 23, 28-9, 31-2, 35-7, 40, 42-3, 45, 51.

(Úgy emlékszem, hogy 1954-ben, amikor a Szula-hegyen laktunk, karácsony körül anyámmal a Badacsonyi utcában, a Bencsik-köz után, valahol baloldalon bementünk egy házba, mert akkor itt volt a posta, és anyám képeslapokat vett. Erre azért emlékszem, mert a kicsi várakozó

előtérből beláttam az elhúzható ablakon át, és egy gyönyörű karácsonyfa csillogott az asztalon. Sok üveg-dísz és igazi szaloncukrok voltak a fán, azért igazi, mert a mi boróka karácsonyfánkon csak anyám által pörkölt kristálycukorból készített szaloncukrok lógtak. Nádfedele-s és tornácos ház volt. Ekkor mondta édesanyám, hogy ebben a házban születtem. Később többször azonosítani szerettem volna ezt a házat, de nem találtam meg; vagy lebontották, vagy átépítették. Erről írtam a Későn születtem című versemet, amelyből két versszakot ide írtam:

Későn születtem,
anyám arcán már
nem ragyogott
pipacslángú nyár.

Ahol születtem
régén posta volt,
szőke nádszálakon
hegyi szél dalolt.

Nádtető készítés:

A nádtető a lakóházak és gazdasági épületek egyik jel-legzetes és elterjedt héjazata volt. A nádtetőt legtöbbször parasztemberek, nádazók készítették. A nádazás mester-ségét jó kezűgyességű szegényparasztok, nincstelen emberek idősebb társaiknak segédkezve sajátították el. A nádazók nádtető készítése mellett nádfalak építésével is

foglalkoztak. A nádazás nyersanyagbázisa környékünkön a balatoni nád volt. Először kisebb nádcsomókat kötöttek. A lécezett tető fedését alul, a csorgó felől kezdték el. A tető hosszán egy sorban lerakott kis nádcsomókat régebben gúzzsal, a századfordulótól általában dróttal kötötték szorosan egymás mellé. A nádazást ketten végezték. A tetőn kívül álló nádazó fektette le a nádkévéket, majd dróttal nagyméretű fém nádvarrótú segítségével kötözték a lécekhez. A nádat végleges lekötés előtt fából készült nyeles eszközzel (nádverővel) tömöttre és simára verték, ha felferetlenül hagyták, lépcsőzetes maradt a fedés. Gerincen a nádvégeket keresztbe lekötötték. Volt, ahol leszorító csapatófát és gerincdeszkát is használtak.)

Irod. Barabás Jenő: A velencei nád felhasználása (Ethn., 1951); Babus Jolán: Nádvágás és tetőfedés a Bereg megyei Lónyán (Ethn., 1954)

Nem sokat mentünk, amikor elértünk a Fodor-házhoz: Némési kuria (18), amely a XVIII. században épült nemesi lakóház volt. Később posta épült a helyén. Fehérlófia itt feladott egy táviratot a Hétszűnyű Kapanyányimonyóknak:

„Nem Nagyon Tisztelt Nagyszakállú Bakarasz! Még ma bocsásd szabadon a Tóti királylányokat, akárhol esz a fene, mert ha nem, kivívod rettentő haragomat.” Aláírta: alias Fehérlófia.

Nem hiszem, hogy a Bakarasz ettől nagyon megijedne, és mindjárt szabadon engedné a királylányokat, de a Fehérlófia bízik benne, hogy előbb-utóbb sikerül a

Bakarasz nyomára akadni, és akkor leszámol vele.

A táviratozás után elértünk a Németh-házhoz (21). A nemesember nem tér be a Jobbágykocsmába borozgatni. De mivel mi tudjuk, hogy régen a jobbágyember is nemes volt, bemegyünk és megiszunk egy-egy jó pohár bort. Az épületnek egy Németh nevű ember volt a tulajdonosa, de később Községkocsmaként működött.

Amíg a többiek borozgatnak, elmondom röviden, hogy kik voltak a jobbágyok és a nemesek.

Jobbágyok és nemesek:

Jobbágyoknak régi időkben a főurakat, később a köznemeseket, végül a földművelőket nevezték. A jobbágy elnevezés két magyar szóból van összetéve: jobb és ágy, és olyan valakit jelent, aki jobb, vagyis jelesebb, nevezetesebb ágyból való; nagyobb úri családból, magasabb rangú szülőktől származott. A jobbágy nevet később az Árpád-házi királyok alatt nemcsak kizárólag a főurakra, hanem várkatonákra, a várak fegyveres őrzőire is kiterjesztették. A várnép közt a jobbágy: várjobbágy, mint várkatona, az egyházi jobbágyok az egyházak fegyveresei voltak.

II. Endre aranybullájában (1222: első magyar alkotmány) még a főurakat mondják jobbágyoknak, de már az 1351. évi országgyűlés határozataiban a földművelő népet nevezik jobbágyoknak. Egyesek okoskodása szerint a jobbágy szó, a jobb és adj összetételből származik, és azokat nevezték így, akik hadba vonulás helyett inkább katonaadót fizettek (jobb az, ha adsz elven) és ezért az alsóbb

néposztályba kerültek. Az elszegényedett nemesek örökbér fizetése fejében földeket vettek át országnagyoktól, és függőségi viszonyuk miatt váltak jobbágyokká, vagy a szabadok, akik földesúri telken éltek, és elismerték a földesúr bíraskodását ügyükben, a jobbágyok osztályába jutottak. Legfőképp az elszegényedett középosztályból lett a jobbágyság. Legtöbbjük a függőségi viszony miatt jutott az alsóbb néposztály közé.

A jobbágytelek belső telke egy hold területű lehetett: itt volt a jobbágy háza, udvara, gazdasági épületei és konyhakertje. Ez a rész a jobbágy tulajdonában állt, szabadon rendelkezett vele, még adás-vétel szempontjából is. A külső telek mérete 25-30 hold körüli volt. Ez a földesúr tulajdonát képezte, a jobbágyok csak használatra kapták, a használat fejében terményhányaddal, pénzadóval és robottal fizettek.

Magyarországon a jobbágyság 1848-ban szűnt meg, amikor a jobbágytelket a gazdálkodó paraszt tulajdonába adták.

A nemes szó az jelenti „nemzetes”, nemzetséghez tartozó. Honfoglaláskor a magyar társadalom törzsi nemzetisége (nemzette) hozta létre a nemességet (pld. a hét vezér).

Feudális előjogok, kiváltságok jártak a földterületeket birtokló családoknak.

A magyar királyság kialakulását követően a király birtokba vette a nemzetségekhez nem tartozó földeket, és ezek megalapozták a királyi adomány-birtokrendszert.

Így a királytól kapott föld az adományozottat a nemes-

ség körébe emelte, később a szétosztható birtok elfogyott – ezután a nemesi címet kiváltságlevéllel ismerték el.

Az örökbirtokos korábbi nemzetségfőket, törzsfőket: mágnásoknak nevezték. Ezek mellett a szerviensek (a királyt szolgálók) növekvő száma is gyarapította a nemességet. A módos szabadok fegyverrel szolgálták a királyt és szolgálati birtokokat kaptak. Később a szolgálati birtokokat örökbirtokká nyilvánították, sőt a királyi nemesi oklevélben a főnemes, már bárói címet kapott. Ezzel különböztették meg őket a nemzetségi mágnásoktól.

A második világháború után eltörölték a nemesség előjogait (szovjet megszállás). A magyar főnemesi családok többsége külföldre menekült. Voltak, akiket kényszermunka táborokba hurcoltak, egy elenyésző részük beolvadt az új hatalmi rendszerbe. Az 1947. évi IV. törvény eltörölte a nemesi rangokat, címeket és előneveket.

A jobbágykocsmái borozást követően bementünk a Főső iskolába (23). Az épületben az ötvenes évek óta tanítanak általános iskolás gyerekeket.

Úgy emlékszem, hogy óvoda is volt ebben a házban.

Néhány történet a mi gyerekkorunkból:

Mária nővérem mesélte, hogy édesanyám, ha kiment a kukoricaföldre kapálni, három-négy gyerek ment utána (tizenketten voltunk testvérek). A legkisebbet a nyakába kötött kendőben cipelte, és négy darab súlylifát is vitt magával, meg egy lepedőt. A súlylifákat, amelyek kihegyezett botok voltak, leverte a földre, és ezekre kötözte rá a lepedő négy sarkát, aztán beletette a kicsi gyereket, a

többi gyereknek meg fölváltva ringatnia kellett a babát, hogy ne sírjon, amíg édesanyám kapálta a kukoricát.

Béla bátyám – aki már tíz éves volt, amikor én születtem – mesélte: „Aztán egyszer éppen otthon voltam (Tótiban), az un. Postás-házban laktunk. A szülők elmentek dolgozni, rám bízta Dezsőt. Olyan 8-9 hónapos lehetett. Délután, mikor megettettem, el kellett volna aludnia, de ő nem akart. Az utcán pedig a többi gyerek játszott, én is szerettem volna velük lenni. Akkor eszembe jutott, hogy teszek a szemére jó nagy lapos-kavicsot, hogy ne tudja kinyitni, úgy is lett – így kénytelen volt aludni. Aztán mentem az utcára „bungatni” lapos-kavicssal. Ez úgy történt, hogy ostorszój végére lapos-kavicsot kötötünk, megsuhintottuk, és ahogyan repült bűgött a levegőben.”

Az egy év körüli állni képes gyereket állószékbe tették. Ezt házilag barkácsolták. Négy lábú lyukas pad volt. A gyereket így óvták a ránézve veszélyes helyzetektől: forró víztől, tüzes kályhától, sparhelttől, késektől, hegyes szerszámoktól. A hosszú idejű állástól görbe lett sok gyerek lába, és nagyon elfáradtak, de az öregebb nénék mondták: „így keménkedett meg a lábo!” Amikor már rogyadozott a kicsi, kivették az állószékből.

Sokféle egyszerű játékot raktak a gyerek elé, hogy elfoglálja magát. Kislányoknak rongybabát, csuhébabát, tollseprűt adtak, a kisfiúk inkább játszottak fakanállal, kukoricamuzsikával, vagy az apjuk rossz kalapjával.

A kisebb leánykák játéka volt a hajas kukoricacsó baba. A hosszú kukoricahajat befonták, kibontották, fésülget-

ték, így játszottak. A pólyás babát úgy csinálták, hogy a csutkát rongyba csavarták és keresztbe átkötötték, aztán bölcsőbe vagy kicsi teknőbe rakva, dudorászva ringatták őket. Emlékszem, hogy kicsi koromban én is egy nagyobb teknőben aludtam, amikor Sabaron laktunk.

Állószék helyett gyakran használtak felfordított hokedlit vagy más erre alkalmas széket. A nagyobb gyerekekre fehér hosszú vászoninget adtak, abban csetlettek-botlottak anyjuk körül, vagy a földes síkált padlón csúsztak-másztak. Aztán a már járni tudó gyerekek az udvaron játszottak a kutyával, vagy bújócskáltak, futkároztak, fakardoztak papírcsáköval a fejükön. Amikor megéheztek mácsikot, gánicát, kását ehettek, vagy lekváros kenyeret majszoltak.

Nagyobb szegény gyerekeket „szógagyereknek” szegőd-tették el gazdag parasztokhoz. Béla bátyám így ír erről a Családi legendáriumban: „A fizetés egy évre volt egy öltöny cájg ruha, egy pár cipő, sapka, ing, gatyá egy váltás. A gazdám nem tudta eladni a bort, búzát, hízót, és nem tudta megvenni a felsoroltakat. Ezért késő őszi mezítláb jártam, és hajtottam a marhákat a legelőre – már deres volt a fű –, nagyon fázott a lábam, lábunk, mert többen is voltunk így szolgagyerekek, egy legelőn tizen-tizenketten is őriztük az állatokat. Azt figyeltük, mikor

szarik a tehén, és beleálltunk a meleg fosba, egymást löködtük ki belőle. Ami a ruhát illeti, a gazdám kopott, foltos permetes ruháját használtam, a rézgálictól kék volt. A sapka meg olyan nagy volt, szőlővenyigével spanoltam ki, így megállt a fejemen.” A bátyám Kékkúton és Salföldön volt szolgagyerek 1941-ben.

– Kukorica muzsikáljatok csak – mondja a Kőmorzsoló –, én lemegyek a Gulácsi úton (30) megnézem a Kukolla épületében (28) a pálinkafőzőt.

(Az ötvenes években, amikor átmentem a Tekeres-patak (16) kőhídján, a patak partján egy keskeny gyalogút vezetett a Petőfi utcára. A séd partját cserjék, bokrok, magas csalánok tették átláthatatlanná. Általában kevés víz csordogált a mederben, csak nagyobb esők után emelkedett a víz a part széléig. Amikor kiértem az utcára, átmentem a kövesúton és közvetlenül jobbra volt az „asó” iskola, ahova a természetesen a felső tagozatos gyerekek jártak tanulni. Az udvaron keresztül lehetett a tantermekbe jutni. Az udvaron futball kapufák voltak. Óráközti szünetekben a gyerekek nagy meccseket vívtak egymással.

A patak mellett volt a Vágóhíd (31) épülete és közelében a Zsidó templom (35), amelyet az 1950-es évek elején bontottak le; a környék izraelitáinak volt a temploma. Tótiban zsidó népiskola is volt. Az adattárban fellelhető iratok alapján 1851-ben hét zsidó iskolás gyermek volt a faluban.

Tótiban ismertem egy zsidó bácsit, akinek boltja volt a Badacsonyi utcában. Anyám cukorért, ecetért, sóért, petróleumért szokott elküldeni az üzletébe. Nagyon

kedves ember volt, és hitelben is lehetett vásárolni nála. Egy kockásfüzetbe írta be, hogy mit vettem, aztán megismogatta a fejemet, és mindig a kezembe nyomott néhány szem cukrot.)

– Én is amondó vagyok – mondta Fanyűvő –, hogy csak ringassátok a súlylifás bölcsőt, az való nektek, mert én meg elmegyek a Rózsadomb utca (32) felé.

(Ezt az utcát 1945 után kezdték beépíteni. Az itt építkezők kérték a Rózsadomb utca nevet a Kút-domb (25) helyett. Itt van nem messze a Falu kútja (24), ez volt a közkút a Kút-dombon. Nem mindenkinek volt anyagi tehetsége, hogy az udvarában kutat ásasson, ezért a faluban közutak voltak, ahonnan az ivóvizet hordták.

Úgy emlékszem, hogy itt a domb közelében volt a jégverem. A jégverem vastag kúpalakúra kiképezett nádfedeles építmény, a teteje leért a földig. Bejáratát nádkévékkel takarták le. Télen a Balatonról hozott nagy jég-tömbökkel töltötték meg.

Nyári időszakban a kocsival járó jegesembertől is lehetett jeget vásárolni.

Ha tovább megyünk, eljutunk a Faiskolához (38). Itt nevelték a facsemetéket az erdei fák pótlásához, később beépítik. A Faiskola közelében van a Mestér-főd: Kántor-főd (37), Illetmény föld volt. Házépítéskor több helyen római sírokat találtak, Kalmár Jenő egy sír falára építette a házát.

Feltételezhető, hogy ezen a helyen a Pannónián keresztül haladó római utak egyik leágazásának kisebb római települése vagy őrhelye lehetett. A fél Európát

elfoglaló Római Birodalom a császárkorra 80-100 ezer kilométernyire becsült úthálózatot épített. Az egyik római út Sárváron keresztül érte el a Balatont. Egyébként a tó mindkét partján találtak római korra utaló épületeket, fürdőmaradványokat, temetkezési helyeket, a maradványok alapján az Aquincum felé vezető északi parti út rajzolható meg.

Balatongyörök Csereze-hegyi és Gara-hegyi Szépkilátó alatt feltörő Római-forrás mellett egy régi római fürdő maradványait tárták fel.

A római időkben, Badacsonyban villák épültek a hegy oldalán és a lábánál. Az ásatások során kőkoporsók, oltárok, szobrok (Viktória, Diana) kerültek napvilágra.

A Révfülöpi vasútállomás közelében, régi római fürdő maradványait tárták fel, de Balatonakalinnál a Zánka felé vezető balatoni főút mentén, II.-IV. századi római villa és középkori templom maradványi kerültek elő.

Örvényes határában, nagy kiterjedésű III. századi római épületeket, köztük kovácsműhelyt tártak fel. Számos kőfaragvány, oszlop, épületrész, használati tárgy és ékszer került elő. A leletanyagot a Tihanyi Múzeumban őrzik.

A Tótiban talált római sírok világosan mutatják, hogy Tóti a római időkben hozzá tartozott a Balaton-környéki római településekhez.

A Balaton vidékét a rómaiak nem tartották gazdaságilag jelentős területnek. Plinius így ír róla: „Pannonia glandifera”, azaz a „makkot termő” – vagyis tölgyerdős – Pannónia.

Rózsadomb utcában van még a Pap-föld: Templom-föld (27), ez is illetmény föld volt.)

– Na, jó! – mondtam a Fehérlófiának. – Mi is induljunk, nézzük meg a Marton-házat (29), a Marton család tulajdona volt. Az 1950-es évektől működött itt a Községi Tanács.

Régi adatok a község közigazgatásáról

A Csobánc vára alatti középkori Tóti a XIII. században királyi udvarnokok, hercegi népek és feltehetően királyi adományként a Salamon nemzetség és a győri káptalan földje volt.

1. Két település: Alsó- és Felsőtóti. Az előbbi a Salamon nemzetségből származó Tótiak, az utóbbi a káptalan faluja volt.

2. A XVI-XVII. század török portyáinak folytonos pusztításait több ideiglenes elnéptelenedése ellenére átélte;

3. Nemes- és Káptalantótit már e században (XX. sz.) egyesítették mai nevén.

(BÁCS. Tapolcai járás. Elpusztult falu Káptalantóti határában, az ún. Sabarhegyi templomrom körül.

1. Nemesi falu volt már a XIII. században is.

2. 1534-ben először, 1549-ben pedig véglegesen elpusztította a török.

3. Egyházas hely volt, bár templomáról közelebbit nem tudunk. Papját már 1333-34-ben felvett pápai tizedjegy-

zékek is említik.

4. Plébániája az előző évi török dúlás miatt 1550-ben betöltetlen volt.

5. A ma romosán álló templom egyenes szentély-záródású, egyhajós építmény volt, amelyet a XIII-XIV. század fordulóján építettek.)

Káptalantóti 1851: Telkes jobbágy = 21, Zsellérek = 73 (házuk van) Jobbágy telkekhez 20 hold föld és 8 hold szénát termő rét tartozott (1 hold belsőség: ház, gazdasági udvar és a kert)

1895-től Gulácsi anyakönyvi kerülethez tartozott (Badacsonytomaj, Gyulakeszi, Káptalantóti, Kisapáti)

1925-től K-tóti önálló anyakönyvi kerület volt, hozzá tartozott Salföld és Kékkút.

1951. január 1-én Salföld és Kékkút kivált az anyakönyvi kerületből.

1973. április 15-én megszűnt, Nemesgulácshoz csatolták.

1945. január 1-én kisközség Zala vármegye tapolcai járásában. Körjegyzőség székhelye. Beosztott kisközségek: Kékkút és Salföld.

A Minisztertanács 1950. március 16-i hatállyal a községet a tapolcai járással Zala megyétől Veszprém megyéhez csatolta.

1950. október 22-től 1973. április 15-ig a községben önálló tanács és hivatali szervezet működött.

A NET (Népköztársaság Elnöki Tanácsa) 1973. április 15-i hatállyal, Nemesgulács székhellyel Gyulakeszi,

Káptalantóti, Kisapáti és Nemesgulács községek területén
községi közös tanács szervezését határozta el.

Nemesgulács községi közös tanács társközsége a tapolcai járásban. (1981. december 31.)

V.B -elnök – tanácselnök:

Keresztury Kálmánné: 1950. október 22. – 1956. január 18.

Libárdi Sándor: 1956. június 23. – 1957. január 15.

Szente Iván: 1957. március 4. – 1963. március 3.

Éder Károly: 1963. március 6. – 1973. április 15.

V.B.-titkár:

Nusal József: 1950. október 22. – 1951. június 22.

Lőrincz Antal: 1951. július 28. – 1953. december 9.

Unger Béla: 1954. február 1. – 1955. március 15.

Simon Teréz: 1955. június 1. – 1957. május 15.

Hadnagy Béla: 1957. május 16. – 1957. szeptember 30

Tóth Béláné: 1957. október 1. – 1973. április 15.

¶ mész folytatódik

Amikor a Fehérlófiával meguntuk a Tanácsházán a nézelődést folytattuk az utunkat, közben csatlakozott hozzánk a Kőmorzsoló és a Fanyűvő. Elmentünk a Prapatics-ház (34) előtt, a ház a gazdag (birtokos) Parapatics család tulajdonában volt. Nem sokáig nézelődtünk, mert nagy kiabálást hallottunk a Zömbik köz (40) felől. (Dózsa utca: Kutyaszorító: Sodrófa utca. Rövid, szűk utca, a Zömbik család lakott a sarkon, kovácsműhelyt

működtettek.)

Hát, a Vasgyúró a kovácsüllőt akarja összegyűrni, ezért van a veszekedés. Hárman-négyen próbálják kirángatni a hatalmas üllőt a Vasgyúró kezéből, de nem bírnak vele. A Fehérlófia jó hangosan rájuk köszön:

– Jó napot adjon Isten – kiáltja a Fehérlófia.

– Jó napot, te kutya! – mondja a Vasgyúró. – Hallottam hírét annak a Fehérlófiának, szeretnék veled megbirkózni.

– Gyere, no! Én vagyok az! Sokáig birkóztak, de nem bírtak egymással. A Vasgyúró gáncsot vetett, földhöz vágta Fehérlófiát, erre ő is megharagudott, felugrott és a Vasgyúrot nyakig belevágta a földbe. Végre a Vasgyúró elismerte, hogy a Fehérlófia erősebb nála és a szolgálatába állt. Így már öten indultunk tovább a Badacsonyi utcán. Elmentünk a Spigli ház (36) előtt, amely a Badacsonyi Állami Gazdaság telephelye. Aztán Zédérház: Édérház (39) után, amely Éder nevű családé volt, bementünk a Hangya: Bót épületbe (42) vettünk kukoricadarát kásának és egy nagy fa alatt letelepedtünk a Kiskuti-kerték (48) egyik füves részén. Éppen azon tanakodtunk, hogy miként főzzünk kását, amikor egy tóti ember jött arra és megkérdezte:

– Segíthetek valamiben az uraknak? Én nyomban elmondtam, hogy kását szeretnénk főzni, de csak kukoricadaránk van, másunk nincsen.

– Hát, akkor még sok mindenre szükségük van az uraknak. De ha ledolgozzák a kellékek árát a Vizeli-réten (45), meg az Árpakerték: Kerték ajja (44) árpa földeknél, rögvest előteremtek mindent. A Fehérlófia mindjárt intézkedett.

- A Fanyúvő itt marad őrizni a darát, én és a többiek hozzuk a bográcsot, sőt, vödröt és miegyebet.

Rövidesen hoztunk mindenfélét, a Fanyúvő nekilátott a kásafőzésnek, mi meg elmentünk dolgozni. De alig, hogy megfőtt a kása, ott termett egy kis ördög; maga nagyon kicsi volt, de a szakálla a földet érte, nem tudott hová lenni ijedtében a Fanyúvő, mikor meglátta, hát még mikor rákiáltott:

- Én vagyok a Hétszűnyű Kapanyányimonyók, add ide azt a kását, ha nem adod a hátadon eszem meg. Fanyúvő mindjárt odaadta. A Hétszűnyű Kapanyányimonyók, alias Nagyszakállú Bakarasz megette a kását és az üres bográcsot adta vissza. Mikor hazajöttek a cimborák, nem volt semmi ennivaló, megharagudtak, jól eldöngölték Fanyúvőt, de ő nem mondta meg, hogy miért nincs kása. Másnap a Kőmorzsoló maradt otthon, amint megfőtt a kása, ott termett a Hétszűnyű Kapanyányimonyók és kérte a kását:

- Ha nem adod ide, a hátadon eszem meg! De a Kőmorzsoló nem adta, Hétszűnyű Kapanyányimonyók sem vette tréfára a dolgot, lenyomta a földre, hátára tette a bográcsot, onnan ette meg a kását. Mikor hazajöttek a cimborák, megint üres bográcsot találtak. Elpáholták a Kőmorzsolót, és harmadnap a Vasgyúró maradt otthon, de a másik kettő nem kötötte az orrukra, hogy miért maradtak két nap kása nélkül. A Vasgyúró is úgy járt, mint a másik kettő: ő sem akarta odaadni a kását, de Hétszűnyű Kapanyányimonyók lenyomta a földre és a hasáról ette meg a kását. Hát, a többiek őt is jól elpáholták, és a negyedik nap Fehérlófia maradt otthon. A három

pórus jár egésznap nevetett, hogy Fehérlófiát is legyűri majd Hétszűnyű Kapanyányimonyók, meg is próbálta, de bezzeg megjárta, mert Fehérlófia szakállánál fogva megkötözte egy nagy fához.

Amikor a többiek hazaértek, nyomban feltálalta a kását. Amint jóllaktak, Fehérlófia meg akarta mutatni, a szakállával megkötözött Hétszűnyű Kapanyányimonyókot, de az eltűnt. Gyökerestől tépte ki a fát és úgy ment el. Mindjárt elindultak a nyomon. Hát, mit látnak? A Méhészkútba (49) ereszkedett le a másvilágra úgy, hogy magával húzta a fát is.

Tanakodtak, mi tévők legyenek, utoljára arra határoztak, hogy lemennek. Fanyúvó font egy kosarat, csavart egy hosszú gúzszt a faágakból, s azon leeresztette magát. De meghagyta, hogy húzzák fel, ha megrántja a kötelet. Alig ért le negyedrészt a mélységnek, megijedt felhúzatá magát.

– Majd lemegyek én – mondta Kőmorzsoló. De harmadrésztől az útnak ő is visszahúzatta magát.

Azt mondja Vasgyúró:

– Ejnye, be gyávák vagytok! Eresszetek le engem! Nem ijedek én meg ezer ördögtől sem! Le is ment fele útjáig, de tovább nem mert, hanem megrántotta a gúzszt, hogy húzzák fel.

Azt mondja Fehérlófia:

– Eresszetek le engem is, hadd próbáljak szerencsét! Bezzeg nem ijedt meg! Lement a másvilágra, kiszállt a kasból, elindult széjjelnézni. Amint így kódorog előrehátra, meglát egy kis házat, bemegy bele, hát kit lát? Nem

mást, mint Hétszűnyű Kapanyányimonyókot. Ott ült a kuckóban, kenegette szakállát meg állát valami zsírral; a tűzhelyen ott főtt egy nagy bogrács kása.

- No, Nagyszakállú Bakarasz - mondja neki Fehérlófia -, csakogy itt vagy! Máskor te akartad az én kását megenni a hasamról; majd megeszem én most a tiedet a te hasadról. Azzal megfogta Hétszűnyű Kapanyányimonyókot, a földhöz vágta, hasára öntötte a kását, úgy ette meg, azután kivitte a házból, egy fához kötötte, s megkérdezte, hol vannak tóti királylányok.

- Jaj! jaj! Roth Manó sárkány rabolta el a királykisasszonyokat. A rézerdőn túl élnek a sárkányok.

Amint megy, mendegél, előtalál egy várat rézmezővel, rézerdővel körülvéve. Amint meglátta, mindjárt bement bele; odabent egy gyönyörű Ottonel nevű királylányt, talált, aki nagyon megijedt, amint meglátta a felvilági embert.

- Mit keresel itt, felvilági ember, ahol még a madár se jár?

- Hát biz én - felelt Fehérlófia - egy ördögöt kergettem.

- Nohát, most jaj neked! Az én uram háromfejű, három poharas sárkány, ha hazajön, agyonvág. Bújj el hamar!

- Nem búvok, bíz én, megbirkózom én vele. Arra a szóra ott termett a sárkány.

- No, kutya - mondja Fehérlófiának -, most meg kell halnod! Hanem, viaskodjunk meg a rézszérűmön! De előtte igyunk három pohár jó bort. Ottonel muskotályost töltött három hosszú - méteres lábú- üvegphárba, először fölhajtotta őket, aztán Fehérlófiának is töltött.

Mindketten jókedvűen dudorásztak, amikor egymásnak estek. De Fehérlófia mindjárt a földhöz vágta a sárkányt, s levágta mind a három fejét.

– No, te sem iszol többet hosszúlábú pohárból – kurjantotta. Azzal visszament a királykisasszonyhoz. Azt mondta neki:

– Na, most már megszabadítottalak Ottonel, jer velem a felvilágra!

– Jaj, kedves szabadítóm – felelt a királykisasszony –, van nekem idelent két testvérem, azokat is egy-egy sárkány rabolta el, szabadítsd meg őket, neked adja az én tóti atyám a legszebb leányát meg fele királyságát.

– Nem bánom, hát keressük meg. Elindultak megkeresni. Amint mennek, találnak egy várat ezüstmezővel, ezüsterdővel körülvéve.

– No, itt bújj el az erdőben – mondja Fehérlófia –, én majd bemegyek. A királykisasszony elbújt, Fehérlófia meg megindult befelé. Odabent egy még szebb Muskotály nevű királylányt talált. Az nagyon megijedt, ahogy meglátta, s rákiáltott:

– Hol jársz itt, felvilági ember, hol még a madár sem jár?

– Téged jöttelek megszabadítani.

– No, akkor ugyan hiába jöttél, mert az én uram egy hatfejű, hat poharas sárkány, ha haza jön, összemorzsol. Arra a szóra ott termett a hatfejű sárkány. Amint meglátta Fehérlófiát, mindjárt megismerte.

– Hej, kutya – mondja neki –, te ölted meg az öcsémet, ezért meg kell halnod! Hanem gyere az ezüstszerűmre, viaskodjunk meg! De előtte igyunk hat pohár jó bort.

Ottonel muskotályost töltött hat hosszú – méteres lábú-
üveg pohárba, mindegyik fején fölhajtott egyet-egyet,
aztán Fehérlófiának is töltött. Mindketten dülöngéltek,
daloltak, amikor egymásnak estek, soká viaskodtak,
utoljára is Fehérlófia győzött, földhöz vágta a sárkányt,
leváta mind a hat fejét.

– No, te sem iszol többet hosszúlábú pohárból – kurjan-
totta. Azután magához vette mind a két királykisasszonyt,
s így hárman útnak indultak, hogy a legfiatalabbat is
megszabadítsák. Amint mennek, mendegélnek, találnak
egy várat aranymezővel, aranyerdővel körülvéve. Itt
Fehérlófia elbújtatta a két királykisasszonyt, maga meg
bement a várba. Rózsakő királylányka majd meghalt
csodálkozásában, amint meglátta:

– Mit keresel itt, ahol még a madár sem jár? – kérdi tőle.

– Téged jöttelek megszabadítani – felelt Fehérlófia.

– No, akkor hiába fáradtál, mert az én uram a tizenkét
fejű, tizenkét poharas sárkány, aki ha hazajön, össze-visz-
za tör. Alig mondta ezt ki, rettenetes nagyot menny-
dörgött a kapu.

– Az én uram vágta a buzogányát a kapuba – mondja a
királykisasszony –, mégpedig tizenkét mérföldről. – De
azért ebben a nyomban itt lesz. Bújj el hamar! De már
ekkor, ha akart volna, se tudott volna elbújni Fehérlófia,
mert a sárkány betoppant. Amint meglátta Fehérlófiát,
mindjárt megismerte.

– No, kutya, csakhogy itt vagy! Megölted két öcsémet,
ezért ha ezer lelked volna is, meg kellene halnod! Hanem
gyere az aranyszérúmre, birkózzunk meg! De előtte
igyunk tizenkét pohár jó bort. Rozét töltött tizenkét

hosszú – méteres lábú– üvegphárba, mindegyik fején fölhajtott egyet-egyet, aztán Fehérlófiának is töltött. Ő is megitta mind a tizenkét pohárral. Összekapaszkodtak úgy daloltak. Aztán nagyon soká viaskodtak, de nem tudtak semmire se menni. Utoljára a sárkány belevágta Fehérlófiát térdig a földbe; ez is kiugrik, belevágja a sárkányt derékig; a sárkány kiugrik, belevágja Fehérlófiát hónaljig; már itt Fehérlófia nagyon megharagudott, kiugrott, s belevágta a sárkányt, hogy csak a feje látszott ki, erre kikapta a kardját, levágta a sárkánynak mind a tizenkét fejét.

– No, te sem iszol többet hosszúlábú pohárból – kurjantotta. Azután visszament a várba, elvitte magával mind a három királykisasszonyt.

Elérkeztek ahhoz a kosárhoz, amelyiken Fehérlófia leereszkedett, próbálgatták minden módon, hogy férhénének belé mind a négyen, de sehogy se boldogultak. Így hát Fehérlófia egyenként felhúzatta a három királykisasszonyt, ő maga meg várta, hogy ő érte is eresszék le a kosarat.

Csak várt, csak várt, három nap, három éjjel mindig várt. Várhatott volna szegény akár ítéletnapig is. Mert amint a három szolgál felhúzta a három királykisasszonyt, arra határozták, hogy ők magok veszik el a három királykisasszonyt, s nem eresztik megint le a kosarat Fehérlófiáért, ha nem ott hagyják őt a másvilágon. Mikor Fehérlófia már nagyon megunta a várakozást, kapta magát, elment onnan nagy búslakodva. Alig ment egy kicsit, előfogta egy nagy záporoső, ő is hát behúzta magát a szűrébe, de hogy úgy is ázott, elindult valami fedelet

keresni, ami alá behúzódjék. Amint így vizsgálódik, meglát egy griffmadárfészkét három fiók griffmadárral; ezt nemcsak hogy el nem szedte, de még betakarta szűrével, maga meg bebújt egy bokorba. Egyszer csak jön haza az öreg griffmadár.

– Hát ki takart be benneteket? – kérdi fiaitól.

– Nem mondjuk meg, mert megölnöd.

– Dehogy bántom, nem bántom én, inkább meg akarom neki hálálni!

– No, hát ott fekszik a bokor mellett, azt várja, hogy elálljon az eső, hogy levehesse a szűrét rólunk. Odamegy a griffmadár a bokorhoz, kérdi Fehérlófiától:

– Mivel háláljam meg, hogy megmentetted fiaimat?

– Nem kell nekem semmi – felel Fehérlófia.

– De csak kívánj valamit, nem mehetsz úgy el, hogy meg ne háláljam.

– No, hát vigyél fel a felvilágra!

Azt mondja a griffmadár:

– Hej, ezt más merte volna kívánni, tudom, nem élt volna egy óráig, de neked megteszem; hanem eredj, végy három kenyeret meg három oldalszalonnát, kösd a kenyeret jobbról, a szalonnát balról a hátadra, s ha jobbra hajolok, egy kenyeret, ha balra, egy oldalszalonnát tégy a számba. Ha nem teszel, levetlek. Fehérlófia éppen úgy tett mindent, ahogy a griffmadár mondta. Elindultak azután a felvilágra. Mentek jó darabig, egyszer fordul a griffmadár jobbra, akkor beletett a szájába Fehérlófia egy kenyeret, aztán balra, akkor meg egy oldalszalonnát. Nemsokára megint megevett egy kenyeret meg egy oldalszalonnát, azután az utolsót is megette. Már látták a világot idefent,

hát egyszer csak megint fordítja a griffmadár balra a fejét. Fehérlófia kapta a bicskáját, levágta a bal karját, azt tette a griffmadár szájába. Azután megint fordult jobbra a griffmadár, akkor a jobb lába szárát adta neki. Mire ezt is megette, felértek. De Fehérlófia nem tudott se té- se tova- menni, hanem ott feküdt a földön, mert nem volt se keze, se lába. Itt benyúl a griffmadár a szárnya alá, kihúz egy üveget tele borral. Odaadja Fehérlófiának.

- No - mondja neki -, amiért olyan jószívű voltál, hogy kezed-lábad a számba tetted, itt van ez az üveg bor, a tóti Bodoki-dűlőből való (Istvády Feri bora), idd meg. Fehérlófia megitta. Hát lelkem teremtetted - tán nem is hinnétek, ha nem mondanám -, egyszerre kinőtt keze-lába. De még azon felül hétszer erősebb lett, mint azelőtt volt. A griffmadár visszarepült az alvilágba. Fehérlófia meg útnak indult megkeresni a három szolgáját. Amint megy, mendegél, előtalál egy nagy gulyát. Megszólítja a gulyást:

- Kié ez a szép gulya, hé?

- Három úré: Vasgyúró, Kőmorzsoló és Fanyúvő uraké.

- No, hát mutassa meg kend, hol laknak? A gulyás útbaigazította, el is ért nemsokára a Vasgyúró kastélyához, bement belé, hát majd elvette szeme fényét a nagy ragyogás, de ő csak ment beljebb. Egyszer megtalálta Vasgyúrót, aki mikor meglátta Fehérlófiát úgy megijed, hogy azt se tudta lány e vagy fiú? Fehérlófia megfogta, kihajította az ablakon, hogy mindjárt szörnyethalt. Azután fogta a királykisasszonyt, vezette Kőmorzsolóhoz, hogy majd azt is megöli, de az is meg Fanyúvő is meghalt ijedtében, mikor megtudta, hogy Fehérlófia feljött a

másvilágról. Fehérlófia a három királykisasszonyt elvezette az apjukhoz. Az öreg tóti király rettenetesen megöregült, amint leányait meglátta. S hogy megtudta az egész esetet, a legfiatalabbat, Rózsakőt Fehérlófiának adta fele királyságával együtt. Nagy lakodalmat csaptak, s még a szüreti felvonulásra is elmentek. Rózsakő Fehérlófia hátán lovagolt, Muskotály és Ottonel pedig a tóti lányoknak segítettek vinni a kocsikerék nagyságú szőlőkoszorút.

A Fehérlófia magyar népmese. A könyben leírt változata Arany László feldolgozása alapján készült.

Szüreti felvonulás

A Badacsonyi utca végén kezdődött a gyülekező. Legelől a kisbíró pergette a dobját, mindenfelé kidobolta a nagy eseményt, hogy megválasztották a bírót és a bírónét, akik a Kultúrházban ítéleznek majd a szőlő tolvajok és egyéb garázda egyének fölött. Pöffeszkedve ült az új bíró pitykés dolmányában a hintó ülésén, eregette hosszú pipájából a füstöt, mellette a bíróné legyezővel mutogatta úri mivoltát. Hímzett pruszlikján szörme díszelgett, és a nyakában hosszú, többször áttekert gyöngysort viselt. Felszalagozott két paripa volt a hintó elé fogva, amelyet „vitézkötéses” lovász hajtott. Tóti utcáin magyar huszárok vágtaztak az alvégtől a felvégig; a kürtösük felharsogta a falu csöndjét. Aztán a rézfúvósok rázendítettek a katona marsra és elindult a menet. Elöl a huszárok, utánuk a bíró és a bíróné hintója, aztán a kisbíró haladt. Őket követték a szőlőkoszorút vivő lányok. Utánuk jöttek

a maskarás felvonulok. Fekete harisnyás fejű ördögök kormot kentek a vonuló lányok orrára, a lányok sikoltozva menekültek a krampuszok elől. Leányok, legények, gyerekek kereplővel zajongtak, és cigányasszonynak öltözött lányok mentek kéregetni, kártyát vetni a bámészkodó tótiakhoz.

Drótostótok kiabáltak: Van-e valami drótozni való! Míg a rongykereskedő: Rongyot, csontot, ruhákat veszek! - szöveget óbégatták végig az utcán. Az egyik szekéren cigányok bazseváltak, közben cigánylányok pörgették csörgőiket és forogtak bő szoknyaikban; a másik szekéren bőszoknyás menyecskék daloltak, tepsikkel, rosszfazekakkal lármáztak, hújjogtak vidáman; a harmadik szekéren magyar ruhás lányok táncoltak, énekeltek; fehéringes, mellényes legények forgatták őket. Egy másik kocsin hordón ülő gazda lopótökkel és pohárral a kezében vonult. Szamaras kordéjával Kálmán bátyám is elindult a menet végén, borosüveget lengetett a kezében, miközben szalagos samara össze-visszakacsázott az utca két oldala között. A falu kondása marhakolomppal fokozta a lármát, azután a kisbíró a „Főtéren” összezsúfolt nép előtt újból közhírré tétette:

A bíró felhívja a falu emberét-asszonyát,
tartsa mértékhez a borivásban magát.
Mértékünk a sajtár. – A kocsmá asztal alatt
nő meg mindenkinél majd a tapasztalat.
A falusi sintér kicsit rövidlátó,
kezére juthat a négykézlábon járó.

Közhírré tétetik, elveszett egy tik,
ki megtaláltatik, a Tanácsba vitetik,
mert ha nem vitetik, azt megbüntethetik.
A Tanács felhívja Tóti lakosságát,
mindenki fizesse be az adósságát,
mert aki a befizetést elmulassza,
az uborkafára lesz ma felakasztva.
Tudtára adatik országnak, világnak,
nagy a töke haszna a falusi bikának.
A teheneknek is több lenne a haszna,
ha a bika szarván többjük fölakadna.

A kisbíró szava abban leli végét:
Éltesse az Isten, e kis falu népét.
Kívánok sok jó bort és jó egészséget,
vidám mulatságot a jó szüret végett.
Piruljon arcotok az ünnepi lázban,
mindenki mulasson jót a Kultúrházban.
Ottan lesz a bál: – zene, tánc, tombola,
de előtte teljék a bőség asztala:
Míg a bíró, bíróné kóstolja az ételt,
senki ember fia az asztalhoz nem érhet.
Kacsa sült hápogja, sült jérce csipogja:
Egyen-igyon a nép apraja és nagyja!

Ezután végig vonultunk a Nemes utcán egészen a futballpályáig és vissza a Kultúrház elé. A nagytermet felpántlikázták, és lampionok lógtak a mennyezetről. Vacsora után a terem közepén egy hosszú alátámasztott rúdra, szőlőleveleket kötöztek és szőlőfürtöket aggattak

rá, ezt két szőlőcsősz őrizte, végül a bíró engedélyezte a bált. Húzták a cigányok a talpalávalót, elkezdődött a tánc. Hamarosan a legények szőlőlopásra adták a fejüket, hogy a kedvesüknek imponáljanak. No, de a csőszök is résen voltak, és akit elkaptak, a bíró elé vezették; a bíró, pénzbüntetésre ítélte a tolvajokat. Később hölgyválaszra fordult a tánc, utána pedig kisorsolták a tombolákat, hajnalig tartott az önfeledt mulatozás.

Ekkor tájt valahogy vidámabbak voltak az emberek.

Bácsi-hegy

Bácsi-hegy – Bács falu

A Gyulakeszi felől Kékkút és Mindszentkálra felé tartó műút baloldalán találjuk a Bács-hegyet. Káptalanútiból a Petőfi utca visz ki a műútra (86). Ha nem fordulunk jobbra, hanem átmegyünk az országúton a Diszeli útra (85), az út keleti oldalán van a Dobrovics-főd, (71) lankás, dombos szántó. Úgy is nevezték: Nagy-tábla, vagy Huszonhat-hódas; természetesen egy Dobrovics nevű egyén tulajdona volt. A földtől jobbra zöldell a Herceg-rét (77) sík, lapályos területe, amely az Eszterházy hercegséghez tartozott. Itt csordogál (59) a Káptalanvíz, a faluról kapta a nevét, itt a vizenyős réten volt a Nádas-kút (57), valamikor ásott kútként jól szolgált.

Gyerekkoromban, sokszor tébláboltam a séd körül. Nyárelejen a sédnek sárgászöld színű volt a vize. A nap beleszurkált sugaraival a békanyálas mederbe, amelynek a mozgása alig látszott. Sásfüvek serregtek és a csuhé zsombékok alatt varangyok hűsöltek, néha brekkentve egyet-egyet. Nagy záporok idején az Öreg-hegyről lezúduló vizek bőséggel töltögettek a rétek poharaiba. Ilyenkor a Káptalanvíz is mulatott és csörgedezve dúdolt kedvesének, a lóherevirágos rétnak. Nem kókadoztak a parti virágok, csak a kajabáló kakukk mérte éveim számát szűk mércével. Sokszor kiáltottam feléje: Kakukk madár, hány évig élek! Ő meg visszakiabált tízet-tizenkettőt. Aztán a piros lábú gólyák szálltak le és térdig gázoltak a vizenyőbe. A békaöröm így nem tartott sokáig, mert a gólyaasszonyok hamar összeszedték zsákmányaikat, és elröpültek finom csemegéikkel Tóti felé a kiscigolyákhoz.

A Nádas-kút (57) környékén bronzkori temetőt találtak.

A Káptalanvíz egyik oldalán a Bácsi-rét (64) van, míg a másik oldalát (62) Futballpálya-rétnek nevezik. Valamikor itt futballpálya volt.

Diszel felé tekintve a Csókamajor tűnik a szemünkbe (54), a majortól nem messze a Csererdőt (52) látjuk, domboz szőlős terület, mellette van a Dobrovics-főd (53): 1963-ig szántóföld volt, majd szőlőt telepítettek a szántó helyére.

A Bácsi-hegyet mindig egy öregembernek képzeltem. Ennek az embernek telihold feje volt, az orra meg borvirágosan világított, villámlott a szeme és égzengéssel kiabált. Apró csertölgy lábaival járkált a hegy oldalán lévő földúton, és úgy képzeltem, hogy fölmegy a Bács-hegyi kápolnába imádkozni és meggyónja Rákosi Mátyásnak minden bűnünket.

Az ötvenes években Laci bátyám volt a Bács-hegyi tszcs elnöke. Persze hamar kipenderítették elnökségéből, mert beszolgáltatás helyett a tagoknak osztotta szét a kukoricát, és közösen megittak 300 liter Bács-hegyi bort. Édesanyámmal egyszer elmentem a Csóka-majorba, ahol a tszcs irodájában gyűlést tartottak. Csak a nagy kiabálásokra emlékszem. Mindenért Laci bátyámat okolták, pedig minden kaptak a kukoricából és a Bács-hegyi borból. Édesanyám még sírt is, apám pedig azzal fenyegetőzött, hogy kaszával levágja mindet, mert amint mondta: „A számárkórót irtani kell!”

Öreg este volt, amikor mentünk hazafelé a Hercegmajorba. Telehold világított, és a lucernás hátán meleg,

illatos szél kavargott. A lekaszált rendek fölött bagoly repült, ráfeküdt a sűrű áramlatokra és azzal vitette magát. Sok pocok bújt elő, és mutogatták a holdnak dagadt pocakjukat, néhányan bőrükkel fizettek könnyelműségükért, mert a bagoly lecsapott rájuk. Könnyen észrevette a pocoklyukakat. A magasból jól látszottak a lyukak széleire hordott gabona csomók. A bagoly türelmes madár, egy kicsit magasabbra emelkedett, hogy jobban szétnézzen a tájon, amikor meglátta a fényben fürdő pockot leereszkedni, körmeit belevágta a hasába és már vitte is kedvenc vadalmazására a Csererdő domb alá.

A Diszeli úton tovább haladva érjük el baloldalon a Bácsmajort (61), de nevezik Hercegmajornak is, a major alján délfelé vannak a Hercegföldek (69), amelyek Eszterházy birtokok voltak. A major fölött, északi oldalon a Fenyősdombi-dűlő (63) dombos területén szőlők és szántóföldek és mellette gyümölcsös: (60) barackos található. Jobbra a barackos melletti dombos szántót (58) Major-fölötti-táblának nevezték, régen itt rét volt.

(Herceg-major: „A Csókamajortól nyugatra van” megjegyzés szerepel az adatbázisban).

Amíg tszcs tag volt anyám és apám, a Hercegmajorban laktunk, innen indultam reggelente a Tóti iskolába. Nehezen ébredtem fel álmomból. Hajnaltájt hujjogva futott elő a szél a Csobánc mögül, és a hegy hajlataiban akác levelek muzsikáltak a kis rókáknak, akik aranylókiscsibékről álmodoztak, és a rókaanyák gyöngyé vált könnyei ráakództak harmatnak a füvek pilláira – fel kellett ébredni. Édesanyám költögetett:

– Kis fiam, ébredj! Iskolába kell menned.

Gyorsan felkaptam a gönceimet, aztán Dicsértesség édesanyám! – köszönéssel, futás visszafelé a Diszeli-úton Tóti felé. A földes út két oldala füves, útilapus volt, csak itt lehetett esős időben kutyaolni úgy, hogy ne legyen nyakig sáros az ember. Az út egyik oldalán rozstáblák voltak tele pipacssal, búzavirággal, míg a másik oldalon kukoricatáblák hajladoztak. Szép volt az idő. Nyakamba akasztott tarisznyámban nehéz tudományok lapultak, mire az iskolába értem csuda nehezek lettek a könyveim.

A Gyulakeszi felé mutató háromszögben (75) van a Pék-szőlő. Dombos terület, a szőlőn kívül szántóföldek is voltak ezen a részen, a Keszi út (86) mellett sövénnel elkerítve találhatjuk meg a Zsidó temetőt (65).

Visszatérve a Diszeli oldalra 50-es számmal a Bács-hegyet: a Bács-hegyi dűlőt jelölték. Lapályos és dombos vidék, Bácsi dűlőnek is nevezik. Szőlők és szántóföldek vannak a területen, de a Viszkelén-dűlő víznyelő része (51) is idetartozik, és a Kanárisnak nevezett vízfogó (55) „Fojó” átszeli egész Bács alját.

Az előbbieken már említett Hercegmajort, a Táncsics Mihály tszcs majorja volt, ahol egy öreg cselédházban laktunk. A szüleim a tszcs teheneit gondozták. Hosszú istálló épületből kellett a trágyát kihordani, almozni és naponra reggel és este fejni a teheneket. Nagy alumínium kannákba öntötték a tejet, aztán jött egy kisteherautó és a csatos kannákat elszállította Tapolcára a tejsarnokba. Nekünk is volt két tehenünk Mici és Lili. Micit magyar tarkának, míg Lilit holsten-fíz fajtának mondták. Lili kétszer annyi tejet adott, mint Mici, de igen kényes állatfajta,

vastag szalmaágyon feküdt és csak a legtisztább vödörből volt kegyes inni. Néha legeltettem őket a közeli réteken, de a dűlőutak szélét is szívesen lelegelték. Szelíd, kedves tehenek voltak, zsemleszínűek. Soha nem hordtam magamnál botot vagy ostort, ezek a nélkül is hallgattak rám. Ha odamentem hozzájuk „muu-muval” szóltak hozzám, és a nyelvükkel cirógatták az arcomat. Sok tejet adtak, és szerettek engem.

Egy héten kétszer vittem tejet Tapolcára három úriházhoz, valamiféle régi, itt maradt nagyságos asszonyokhoz. Nagyon kedvesek voltak, és édesanyám mondta, hogy illedelmesen viselkedjek előttük, mert nem volt könnyű rájuk találni. Biciklivel mentem, de csak az alváz alatt tudtam még tekerni. Tapolca körülbelül hat kilométerre van, és nagyon elfáradtam mire odaértem. Nagyon kellett vigyáznom, mert a tejeskannákat a kormányra akasztottam, és féltő volt, hogy kiborulnak. A tej árából mindig kenyeret vettem. Egy nagy cekkerben vittem haza a kenyereket. Néha, amikor az öreg bicikligumi kidurrant, pityeregve toltam hazafelé a kerékpárt, nagyon hosszúnak tűnt az út. Hajnalban keltem és igyekeztem, hogy el ne késsek az iskolából, de sokszor reménytelen volt a helyzetem.

Akkor lett vége Tapolcára járásomnak, amikor egy szürke Volgával jött két rendőr és egy hivatalos levelet adtak át apámnak. Apám mondta: Kilakoltatási végzés. Méltatlankodott, amikor aláírta az átvételt. Az egyik nagyfejű, sokcsillagos rendőr apámra förmedt:

– Maga csak ne jártassa a száját! A fia meglopta Rákosi elvtársat és a Magyar Népköztársaságot. Tolvajnépség.

- Micsoda! - kiáltotta apám. - Tolvajnépség? Vegye tudomásul, hogy az én fiaim tisztességes emberek. Maguk meg szarházi naplopók, csak eszik a nép kenyerét.

- Majd móresre tanítom én magát, hülye paraszt! Majd megtanulja mindjárt az ávéhá regulát! - kikapta a pisztolyát és apám álla alá nyomta.

- Ne csináld ezt, Feri! - mondta a másik rendőr. - Semmi közünk hozzá, nekünk csak a végzést kellett átadni. A nagyfejű sok csillagos eltette a pisztolyt, majd indult a Volga felé, de még visszakiabált:

- Ezt még megkeserüli - hülye paraszt!

Aztán egy hét múlva szedtük a betyárbútort és Szulába költöztünk. Volt itt egy kis akácunk, amit édesanyám kapott Horthy Miklóstól ajándékba a nagy családuk miatt. Apám akácfa rönkökből összeeszkábált egy nagy kunyhót, és abban laktunk, amíg a házunkat építettük.

A kunyhóból jártam iskolába.

A víznyelőtől keletre Feketebács (56) található. Egy része lapályos rét, más része dombos, bokros, szőlős terület. Ezen a területen van még a Szücs-rét (72), a Szücs-föd (67), amely szántó, és a Szücs-dombság (74) a szőlőivel. A műúthoz közel van a Kagyóvás nevű „Előré” (76), ahol szőlő és rét is található, valamint a Takács-tag, vagy Balog-tag (81), amit a volt tulajdonosokról neveztek el. Közvetlen a Bácsai-út vagy Hegyalja-út (95) mellett található a Szücs-pince épülete (93) és a Csárda-kút (90). Ha jól emlékszem a Csárda-kút gémeskút volt és itató vájjuk is voltak mellette. A Hegyalja-út: „Hegy ajja ut” vezet Bácsba a hegy alatt.

Bence-hídtól a Pusztatoronyig

A Víznyelő vagy Vízfogó és a Káptalanvíz a Bence-hídnál (88) található a Tekeres patakkal (96). A műút déli oldalán, a Kékkút felőli területen található a Dobrovics rét (101), itt volt a „Kenderáztató” (102), most rét. Régebben valószínűleg a kenderföldek (99) kéréit szállították ide áztatni. A Toronyi út (92), a Torony-dűlőbe (116) vezet, amely dombság, ahol szőlők és szántók is vannak. Ha a Toronyi-úton megyünk, a Szappanos majort vehetjük észre (111), a szappan gyáros tulajdonosról nevezték el; a major mellett van a Frank-főd (106), lapályos, sík terület, szántóföld, aztán a Kékkúti-főd (108) következik, amely már Kékkúttal határos szántó. A Torony-dűlő után érünk a Pusztatorony (118) romjaihoz, ezen a területen lehetett a régi község, a tatárok pusztították el.

Egyszer gyerekként kíváncsi voltam a Pusztatoronyra, és egy kora tavaszi délután elhatároztam, hogy megnézem ezt a vidéket. Annál is inkább, mert a tavasz nem késlekedett, hamar megapasztotta a tél tarisznyáját, kirármolta belőle a havat, aztán a pocsolyák jégtükréit is kicsipkézte a napsugár. A márciusarcú völgyhajlatokban hóvirágok és ibolyák szépelegtek, és a pihésedő barkaselymeken megjelentek az álmos méhek. Egy csenevész mandulafa és egy törpe barackfa mutogatta bimbóit a kikeletnek, és a rom körül a füves zsombékok is nyújtózkodtak már az ég felé. A Pusztatorony körül párálltak a földek, és opálos képzeletemben előjöttek a tatárok. Hatalmas kerekű biciklikén ültek, felém kerekkeztek. Éles kardokkal rontottak rá arra a néhány, száraz napraforgó

emberre, akiket tavalyról felejtettek itt a szárványók.

Földbe gyökerezett a biciklim és a lábam, mozdulni sem mertem. Egy nyamvadt cserbokor mögé bújtam és onnan lestem a harcot. Aztán nem messze tőlem kukorica kévék kúpját vettem észre, amely mellett néhány üszkös kukoricacső hevert. Odalopakodtam, megmarkoltam a kukoricagránátokat és tiszta erőből a tatárokra hajítottam.

– Hogy az anyád ne sirasson, mi az ördögöt dobálsz, te gyerek? Kiáltott az egyik biciklis. No, gyorsan észbe kaptam, és akkor látom, hogy nem tatárok ezek, hanem három vadász, akik rókahajtáson voltak a Cseri dombon, de egy fia rókabőr sem volt náluk.

– Tatárnak néztem magukat – mondtam.

– Tatárnak? Hallod, komám? Tatárok vagyunk, erre inni kell – előhúzott a biciklikormányán lévő nagy cekkerből egy üveget és jól meghúzta. Aztán tovább adta a többieknek.

– No, öcsi, te meg eztán jobban nyisd ki a szemedet, mert istenuccse erre tatárok mostanában nem igen járnak. Aztán felugráltak a biciklikre és imbolyogva elkerekeztek a műút felé.

Igazuk volt, de én magamban csak tatárnak tartottam őket, akármit is mondtak.

Ekkor gondoltam, hogy ezek a vadászok inkább a Löke pincében voltak vadászaton.

Mikor felocsúdtam képzelgésemből, látom ám, hogy néhány feketevarjú, rászáll az eldobált kukoricacsövekre és jóízűen lakmároznak. A Bácsi-mező felől jöhettek, mert a rét fölött több is feketéllett az égen.

A tovább vezető utat Cseri útnak (119) hívják. A romhely

keleti oldalán pedig a Bácsi-mező területén, amely 1982-ben még Bácskoz tartozott. A Cseri úton jutunk a Cseri-dombra (126), ahol erdő és szántó van, még ide tartozik a Cseri „agácos” (141) az akácerdővel és a dombos szántóföldekkel.

Sabari templomrom

Sabar-ajja – Sabar-hegy

Mondás:

„Sabar, az asszony hadar: Sabar, az asszony habar.”

Sabarra Káptalantótiból a Rózsadomb utca végén, a kelet felé tartó földúton (kb.750 m.) lehet eljutni, vagy a TSZ-major (130) melletti „Sabar-ajja” úton (132) juthatunk a Sabar-hegy közelébe. A TSZ-majorhoz közel van a Pap-tag (125), sík szántóföld, ahol két oltárkövet találtak; a Nemzeti Múzeumba szállították őket.*

Születésem utáni években költöztünk Sabarra, ahol apám Kónic Árpádtól megvette a Sabar-hegy tetejéig felnyúló keskeny szőlőt. Présház is tartozott hozzá, amelyet megtoldottak egy kőből épített szobával. Sabar lakott hely volt (152), hegyes-dombos, gyepes, erdős terület, „Sabari-szőlő” néven is ismert. A keleti oldalt nevezik Túsó-Sabaranak (135), szőlős dombok vannak itt, de ide tartozik még a Cseri legelő (149) köves dombsága; ősbőrökása természetvédelmi terület, és a „Sabar ajja” (139) dombos szőlőivel, amely 1958-ig Diszelhez tartozott.

Az „Innenső-Sabar” (137) a hegy nyugati oldala, amely dombos, gyepes, rétes terület (csendár): műveletlen szőlőhegy, itt a másik „Sabar ajja” (136) dombos szántó terület volt, de 1960 végén a tsz szőlővel ültette be.

Errefelé májusban már opálosodik a hajlat, éjszaka sem horkolnak a bokrok a szélről, csak a békák zenekara húzza rendíthetetlenül a „Sabar ajja” alatt.

Mohás köveken időzik az árnyék, a zöldgyík is elsur-

ran a fénytelen-ségből, de a szél szorgalmasan kotorász a sovány, kavicsos földön. Az alacsony göcsörtös cserfák alján egyedüli fenség a karcsú királynégyertyája. Este, ha kigyöngyöződnek világítóbogarakkal a kőfalak mentén, csudás lesz a hangulat a romtemplom körül.

Ezen a kis buckadombon szép arcú kövek álmodoznak a legszebb időkről, amikor még ívelt hajlatokban fogódzkodtak össze egymással, és hallgatták a pap tömöttenszongó orgonáló kántálását. A kőoltár fehér abroszán aranykehely csillogott, és a tölgyfaderekú haranglábon csengett-bongott a misére hívó harang.

Ma is a képzelt román-gót forma ima-szép alakja és a rézsútós ablakszemek tekintete sugallja a komoly egyenes szentély áhítatát. A középkor köemléke a tizenharmadik század óta türelmesen áll, hogy imádságra sugalló romjaiban is megvilágítsa elménket. Felsőtóti házait porrá változtatta az idő, de az ott élő emberek hitét őrzik a falakba épített hallgatag kövek.

(Szent István államalapításakor, nagyrészt a román stílus, s korai középkor építészeti stílusa volt a meghatározó forma. (1000-1250 körül) Arcisse de Caumont francia régésztől származik az elnevezés. A román építészeti stílusra jellemző a dongaboltozat (egy félkörív hajlásához hasonlítható), a félköríves nyílások és díszítőívek, a négyzetfejes oszlopok, az erőteljes tornyok. A falak szélesek, tömörek, zömökek. A románt a gót stílus követte, amelyre főleg a csúcsív, a fölfelé törő oszlopkötegek és a támpillérek használata a jellemző. A gót szó szokatlant, barbárt jelent, főleg a franciák tartották ilyennek.)

Ezeket gondoltam itt jártomban, de egyszer csak eleredt az eső.

Ilyen viharban a róka sem jár. Az aggódó nyúlanyók nyugodtan kuporognak „szóma” almaikon, és az ökölnyi nyúlfiak békésen lapulnak a káposzta levelek alatt. Zúg a szél, puhák az utak; ázottak, a száraz levelek nem zörögnek a talpam alatt. Délután nagy lomha felhők jöttek az északi szél hátán. Viharelőtti suhogás rázogatja a cserfákat. Verik a port a záporok, aztán megindulnak a kis vízerek a Sabar-hegy oldalán.

Május van, vége a nászrepüléseknek, madárfészek-gond üli meg a horhosok bokrait. A madárdal szép trillája elpanaszult, lázas lett a madárasszonyok bögye: meleg tojásaikra lágyulnak tollaik, és elrejtik anyai örömeik titkát – a hím még mindig rikoltozó duhajsága elől. Aztán a madárférj is észbe kap, és kövér kukacokkal vigasztalja állhatatos feleségét. A szél még néha elhúzza a lombfüggönyt a fészek elől, de hamar össze is csukja, és szemérmesen tovább oson a Pusztatorony felé.

Közben előbújik a nap, ragyognak az esőbogyók, és kinyitja szemét az égbolt. Békés, nagy csend van. A gyalogút sárga agyagja türelemre int. Az ágak csapódásai hátamra lehelik a dombalja megtöppedt szagát. Óvatos sünök mocorognak és a fészekköltő madármamák álmára szivárványlik a napsugár.

Bukdácsol előttem az út. A bodzaernyők alól kibúvó cincérbogár csápjaival megmosakszik harmatcseppekben, és indul cincérkedni a bozótba.

A bozótosból egy szarka bukkant elő, cserregve a farkát rázogatva topog egy ágon, lesi a szöcskéket, hátha

ugrálni kezdenek a csőre előtt, akkor néhányat leküld korogó begyébe – de egyelőre csak két egymást üldöző jajongó bibic tünedezik elő a kökényesen.

Soká nem esett az eső. Repedezett lett a föld bőre. A réti fű sárgásra száradt, és a kukoricás sárga levelei könnytelenül sírtak. A tocsogók mind kiszáradtak, és csak a vizenyős rét zsombékosai dacoltak a nyárral. Mennék tovább a Löke-árok (145) felé, gondolván, hogy a Löke-pincénél (147) lesz valaki, mondjuk Löke István, aki Sabar nagy részét birtokolta, de elütöttem ezt a gondolatot: megszálltak az emlékek, amikor elértem a régi öreg házhoz, amelyben apró emberként éltem.

Nem sokra emlékszem vissza: A meredek szőlő alatt ribizli bokrok piroslottak, alájuk bújtam és egész délután szemezgettem a savanykás bogyókat, aztán hívott Vajai Annus játszani a Parapatics legelőre. Én négy éves lehettem, Annus talán hét-nyolc éves volt. Mindig papásmamást játszottam vele. Hanyattfeküdt a lombsátor alatt, én melléfeküdtem egy rövid időre, aztán kiadta a parancsot:

– Férjurar! Menj lucernát kaszálni, én addig megfőzöm az ebédet, és kiviszem a födre.

– Én elmentem és egy bottal csapkodtam jobbra-balra, aztán jött a sárból készített pogácsával és leültünk enni. Ebéd után csíp-csíp-csókat játszottunk. Kezem fejét csipegette az ujjával és énekelte:

Csíp-csíp csóka, vak varjúcska.

Komámasszony kéreti a szekerét,
nem adhatom oda, tyúkok ülnek rajta.

Hess, hess, hess!

Én hamar meguntam a csíp-csíp-csókázást, mert sötétedett és édesanyám is kiabált, hogy menjek haza, hazaszaladtam és elmentem vízért apámmal a Rábi néni kútjához (138).

Felhők jöttek-mentek, bújócskát játszottak a holddal. Amikor apám feltekerte a vödört, azt mondja nekem:

– Nézd, már kis fiam, a hold beleesett a vízbe – felemelt a káva fölé, én jó mélyen a kút vizében láttam ringatózni a holdat. Telihold volt és kápráztatóan csillogott aranya a kút fenekén, aztán letett apám és hiába tekingettem az égre, a hold nem volt a helyén.

– Édesapám, olyan sötét van, hogy nem találunk haza – mondtam.

– Dehogy nem, csak gyere utánam! Aztán a vállára vette a vízfordóóra akasztott vödröket és mendegéltünk hazafelé. Fele úton lehattunk, amikor apám letette a vödröket, hogy pihenjünk, hát, mit látok, a vödörben ott csillogott a hold.

– Nézze, édesapám, ezzel a vödörrel kihúzta a holdat a kútból.

– De ki ám, csak nem hagyhattam belefulladás szegényt. Nézd, már fel is repült az égre!

Otthon elmeséltem anyámnak kalandunkat a holddal, anyám nem tartotta nagy kalandnak, mert rosszallóan csóválta a fejét apám felé.

Egyszer aztán nagy robbanásokat hallottunk. Kálmán, Béla és Ernő bátyáim apám irányításával ástak egy mély bunkert. Vastag rönkfákkal bélelték ki, a tetejére még erősebb rönköket raktak szorosan egymás mellé, aztán az összes földet a tetejére dobálták. A bejárat, és a lépcsők is

rönkfából készültek. Legtöbbször itt töltöttük az éjszakát. Jött a Marika, orosz pilótanő volt, ilyenkor hullott az égből az áldás. Az aknák propellerei a bunker ajtajának vágódtak, nagyon féltünk. Nappal, ha jöttek a bombázók, anyám mindig egy nagy diófa alá futott velem, mert ott nem sírtam.

Apámat agyon akarták lőni a nyilas csendőrök, mert három munkaszolgálatos zsidó menekült előlük, a zsidók egyenesen mentek át a legelőn, de apám a Salföldi útra küldte őket, hogy arra mentek. Végül még is észrevették a szökevényeket, eléjük vágta és agyonlövöldözték őket. Béla bátyám a Családi legendáriumban így írja le ezt az aljas gyilkosságot: „Egy napon szikrázó napsütés volt, és a házunk előtt kint voltunk az udvaron. Nagy jajveszékelésre és puskalövésekre lettünk figyelmesek. Futottunk a „Jaj, segítség irányába!” A házunktól talán 200 méter távolságra, a Parapatics legelőn, a bokrok között egy mélyedésben két karszalagos nyilas csendőr agyonlövöldözött 3 férfit, akik munkaszolgálatos zsidók voltak. A Bács-hegyen fogták el őket. Kiábrándultam a nyilasokból. Mai napig is látom a három véres holttestet és a csendőröket. Elmúlt egy hét, többször is megnéztük őket, amikor temetésre kirendelték a hegyközségben lévő öreg férfiakat, és egy lovas kocsit. Jött Badacsonyból egy rövidtollas tábori csendőr. El kezdett szavalni, hogy így jár minden hazaáruló... Az emberek 8-10-en voltak, én is ott voltam. Egyszer csak lapátra, ásóra támaszkodva körbe állták a csendőrt, így abbahagyta a beszédet, az emberek letették a szerszámokat. A fagyos, csontkemény holttesteket fölrakták a kocsira, és a Tóti-Keszi közös

zsidótemetőben ásták el őket jeltelen sírba.” A bátyám, amikor nyomozó volt Tapolcán jelentette az esetet, de nem tudtak csinálni semmit, mert ezek az állat csendőrök Brazíliában menedékjogot kaptak és nem adták ki őket.

Aztán a háború is elmúlt, nem volt a környéken munka, és apám két kocsira rakatta a holmikat, és elindultunk Somogy felé, mert odaszegődött el egy birtokot gondozni.

Már sötétedett és hazafelé vettem az irányt.

Másnapján újból visszamentem Sabarra, és jobban szemügyre vettem a vidéket. Régebben többször is jártam erre, mert itt lakott Laci bátyám a családjával. Apám eladta a sabari házat a szőlővel együtt, aki megvette apámtól árulni kezdte, és Laci bátyám 1956-ban tőle vette meg, később, aztán Salföldre költöztek és „Sabart” csak pincének, prэшháznak használták. Amikor megöregedtek ők is, túladtak rajta. Úgy tudom Kolop József, tóti szobrász vette meg, de ez jóval később, a kétezer tízes évek tájékán történhetett. Amíg ezeken töprengtem, három gyerek jött a „Csigó-kut” (148) felől, mindegyik kézikosarat lóbált a kezében, azt mondták gombászni voltak a Löke-kereszt (153) környékén, de csak néhány marok tikgombát leltek, pedig a „Szita-sűrű” (157) erdőt is bejárták, elmentek a Szlovák-fenyvesig (177), egészen a Mohosoldali (178) ősbörökásig – oda, ahol a régi kőbánya volt.

– Korán mentetek – mondtam –, mert csak tegnap volt az eső, és még nem értek rá kidugni a fejüket a gombák.

Egészen jól elbeszélgettem a tóti fiúkkal. Elmondták, hogy a kereszt előtt a Bőcskei-kutnál (161) mosták le a

gumicsizmáikat, mert a fődek nagyon sárosak vótak a Szőke-szőlőknél (168).

– Pedig úgy tudom, hogy ott homokosabb a talaj – fitogtattam tájismeretemet, aztán megkérdeztem. – Meg van még a „Szőke-kút” (170) a Szlovák-fenyves előtt?

– Meg van, de a kávája bedőlt, már nem használható – mondta az egyik fiú.

Még egy kicsit beszélgettünk, aztán elkészöntek és indultak a Bábí kút irányába, lefelé az agyagos, kő-göbös dűlőúton.

*(Zalai Közlöny 1891. 023-026. szám, június. Hetenkint egyszer, szombaton megjelenő vegyes tartalmú hetilap. 30. évfolyam. - Megyei r. h. ... - Káptalantótiban két feliratos római oltárkő találtatott -)

Szamaras harci kordézval a Bodoki dűlőben

Kordén mentünk a Bodoki dűlőbe (142), dombos szőlős terület szántóföldekkel. Valaki mondta, hogy a régészek sok avar sírt tártak fel ezen a helyen. Az út két oldalán, a falu alatt van az avar temető. Az ásatásokat Bakay Kornél régész vezette. A sírok feltárása 1969-1970-ben történt, nyáron. Nem sokat tudtunk az avarokról. Kálmán bátyámnak volt egy nagy könyve, abból olvastuk ki, hogy griff madarak vannak a nadrágszík csatjaikon és szíjjaikat szép indás bronz szíjvégekkel díszítették. Kálmán befogta a kordé rúdja mellé Bagó nevű szamarát; megengedte, hogy én hajtsam. Mondtam is a szamárnak:

– Na, Bagó, most két római paripát helyettesíthetsz, mert harci kordénkkal betörünk a Tóti-hegy alá, a bodoki avarokhoz. De Bagónak nem volt nagy harci kedve, elüvöltötte magát olyan szamármódra, mikor a botommal megpiszkáltam, aztán úgy megrántotta a kordé rúdját, hogy majdnem hanyatt estem. A kordét alig tudtuk visszatartani a Szula-dombon. Kálmán fékezte le a kerekeket, mert különben föllökte volna a kordé a szamarat. Végül, szerencsésen megérkeztünk a Bencsik- közhöz, és a Badacsonyi utcán jobbra fordulva tértünk rá a Bodoki-útra. A bátyám a kordé hátulján ült és lógatta a lábát, én meg vágatásra bízattam Bagót, de makacs lett, mint az öszvér, és nemhogy vágózni, de még sietni sem volt kedve, így aztán szépen, komótosan kocsikáztunk, az avar temető felé.

A gazdák itt a Bodóki-hegyen állították fel a bor védőszentjét, Szent Orbán szobrát.

A rómaiak után jöttek az avarok.

Az avar uralom a Kárpát-medencében mintegy száz évvel Attila hun király halála (453) után, 568-ban kezdődött. Ők hozták be Európába a vaskengyel használatát, amely akkoriban nagy előre lépés volt a hadviselésben. Baján kagán volt pannóniai vezérük. A kagánok seregei egyaránt pusztították Nyugat-Európát és Bizáncot, a keresztény államok súlyos adókat fizettek nekik. A VII. században a Kárpát-medencében már erős avar uralmat gyakoroltak, de frank Nagy Károly (791-803) megtörte a hatalmukat.

Vallásukra abból az esküből következtethetünk, melyet Baján kagán tett, aki kivont karddal az égre, tűzre, földre és vízre esküdött. Voltak papjaik is, kiket „bokolabra”-nak neveztek. Bálványokat is tiszteltek.

A Bodok-dűlői avar temetőt sírablók dúlták fel.

Sok helyütt a Balaton-felvidéken avar kori sírablók gödreire lelhetünk, de a régészeti ásatások során mégis előkerültek csodás leletek.

A tárgyak között vannak aranypénzek, aranykeretbe foglalt gránátkő-ékszerek, boglárok, hajtűk, ezüst karpercek, és edények. Jellemző emléke az avar kornak a csat, mely a fibula helyébe lépett. A gyöngye fibula nem bírta összetartani az avarok által viselt bőrruhákat; gyapjúruhát nem viseltek. Rojtos végű (arany) lószerszámveretek kerültek elő, de a kantárokat lóhere alakú veretekkel díszítették. A Bodoki sírleleteken nem lóhere-díszítés van, hanem indás díszítés, és ugyanezen a helyen találtak avar kori fülbevalókat, amelyek fülkarikáján gyöngydrótszerű a díszítés, és három üreges kisgömbbel csatlakozik a fül-

bevaló nagygömbjéhez.

Keresztény jelek is találhatók késő avar sírokban (VIII.-sz.): dinnyemag gyöngysorba fűzött kereszt került elő Lesencetomajon, míg Káptalantóti, Kékkút, Zamárdi

Lovával együtt eltemetett
avar harcos
(Szolnoki múzeum)

avar temetőiben ácsolt és megvasalt vászonnal takart koporsókon – oda szegecselt – ezüst- és bronzlemez kereszteteket említene a kutatók.

A hunok, avarok és a magyarok rokonságáról megoszlanak a vélemények: vannak, akik vallják a rokonságot, mások kijelentik, hogy erre sem

nyelvészeti, sem történettudományi tekintetben elfogadható alap nincsen.

Az elméleti avarkodásom után, csak gödröket találtunk. A szép bőrszoknyás felékszerezett avar lányokkal sem találkoztunk, az avar kincseket is ellopkodták, csupán a tudatunkban idézhettük föl a távoli időbe vesztett (Avar-tóti) lakóit.

Avar harcos

A Bodoki-dűlő (146) hegy, domb, szőlő, rét, szántó és erdőből álló terület.

Nyugat-tóti határán keresztkérvéken ül a nyár

Gyulakeszi felé a műút baloldalán a Bécs-domb (98) szőlői illatoznak és mellette a föld tarlója sárgáll. Keresztkérvéken ül a nyár, és a kalászos bajsza alatt mosolyognak a búzaszemek. Az út menti fák elcsendesült lombjain kiüresedtek a madárfészkek, és az aljbokrok virágai lehulltak – a kökényesek is hallgatóznak, sugdolóznak, ha gyengén himbálódzik a szél. A tarlóra szálló varjak szöcskét lesnek. Egy-egy kisebb raj a Halápi-tag (97) fölött vitorlázik, aztán azok is elhúznak a Nagy Tekeres (103) majorszántó és rét felé.

(A Halápi-tag, Halápi István birtoka volt.)

Valahol a Zátói út (109 környékén, ahol a „Kenderfódek” (99) vannak, sárgarigó flótázik; ide hozza a szél „furuglázó hangját”. (A Zátói út Gyulakeszibe vezet, a Zátói-dűlőn át.) Aztán a Budi kereszt (73) környékén nyárfás erdő susog a régi Tamási réten (80), mert 1974-ben nyárfákat telepítették ide. (A rét egy Tamási nevű gazdáié volt.) A nyárfák fölött seregélyek rikoltoznak: karvaly vitorlázik a Budi-fódek (79) felett, de ügyet sem vet a seregélyekre, inkább a volt Káposztás kertek (70) nyúl fiait lesi nagyítós szemeivel.

Aztán nagy durrogások hasítják szét a csendet. A Kagyóvás-domb (76) és a Nyáras-domb (68) szőlőiből úzik a seregélyeket hangágyúval. Szerintem egy madárijesztő vagy kereplő is elég lenne.

A Berek-eleje (107) domb rétje mellett, a Kagyóvás-réten (84) virít néhány sárga ökörfarkkóró, madarak bil-

legnek rajtuk, de a nagy durrogás, és a Berek-eleje- domb (107) felé menekülő nyulak zajától elrepülnek a Bozóti-rét (83) felé, a tapsifülek után. A Bozóti-rét nádasában, bozótosában rejtőznek el, a Fekete-kúthoz (82) közel.

Apám a Gulács felé vezető kövesúton dolgozik. Útőr, úgy is mondják, hogy útkaparó. A lényeg, hogy a keletkező kátyúkat befoltozza: kavicssal, földdel tölti föl. Gondoltam meglátogatom, most az „Elő-réti- dűlő” (100) közelében dolgozik. Elő-rét, mert közel van a faluhoz. Tóti-rétnek is mondják. Az „asó” iskola utáni kőhíd alatt folyik át a Tekeres-patak. Ezen a részen van a Szalai-föld, egy Szalai nevű huszárcapitány birtokolta, most szántó, de 1930-ig rét volt. Fölötte közvetlen az Iskola alatti szántó barázdál (121), a régi kaszálón pitypangok aranylottak, aztán vitte a szél az ernyőiket minden felé. Közvetlen az út mellett terül el a Pap birtok (117), amely szántó, és rét. Az Elő-réti dűlőn vezet át a „Réti-út” (113), régen ökrös szekerekkel ezen az úton hordták haza a szénát. Szalai huszárcapitánynak itt is volt birtoka, mégpedig a Szalai rét (105), de a major földnek hívott Kanáris rét (114) is ide tartozott. Feltehető, hogy Tóti ajja a török időkben, mocsaras zsombékos, nádas, bozótos terület volt. Itt bujkáltak a törökök elől menekülők; a patak medrében lopakodtak a bozótoshoz, és bevették magukat a rengeteg nád közé.

E sok kitérő után elértem apámhoz, köszöntem neki, de ő észre sem vett, csak tolta öreg talicskáját. Aztán nem sokára a dűlőútról kitoppant egy nyúlánk legény.

- Jó napot, fater! Csípőficama van a taligájának - mondta nevetve.

– A hergót istenit a pofádnak, így tiszteled meg a dógos embert?

– Megtisztetem én! – kiált a legény, aztán kihúz egy üveget a tarisznyájából és jó szívvel kínálja apámat. – Igyon egyet, bátyám! Jóféle Gulácsi savanyúvíz.

– Köl a nyavalyának a savanyúvized, a magyar ember bort iszik, nem vizet – mondja apám, de azért meghúzza az üveget, aztán csattog-cuppog a nyelvével egyet-egyet. – Jó kis muskotályos – szólt elismerően. – Mi járatban van erre az úr, ha szabad érdeklődnöm?

– Én vagyok az új mezőőr. Itt vótam az Ádám-réten (115), meg a Spigler-réten (124), annyi a pocok, hogy meg kő mérgezni őket. Ezé vótam oda.

– Aztán betaposta a pocoklyukba a mérgezett csaltit? Mert ha nem, a szegény baglyok megeszik és megdögőnek – mondja apám.

– Betapostam hát. Minek néz engöm? Szakértő vónék, azé vettek fő a tanácsba. Hónap itt a Homok-ajja út (131) melletti földön lesz a dógom. Tuggya, melyik a Homok-ajja (123) föld? – kérdi a legény.

– Hát, persze, hogy tudom, ott gyütt el mellette, az a tarló ott, ni! – mutatott apám egy nagy tarló felé.

Én már nagyon untam a diskurzust.

– Na, én mennék is idesapám, mondtam. – Isten vele, idesapám! – De apám csak intett egyet felém a nagy göcsörtös kezével, és én elindultam a Csigó-tag (140) melletti dűlön hazafelé.

Szulai dombokon az örömös ég alatt

„Szula, attól az asszony mula.”

Az Asó temető (150) mellett lévő Szulai úton (151) lehet feljutni a Soós pincéhez és Szabó Lajcsi házához Szulába (163). Az út meredek partján bodzák ernyői fehérlenek és végig a mélyárok széle átláthatatlan bokorcserjékkel, fákkal van benőve. Nappal is árnyékos, göröngyös sötét árok. De, amikor felérünk a Lajcsi szilvafásához örömös lesz az ég. Ez az út, aztán megy tovább a Tóti-hegy dereka felé. Itt cinkék csipognak a szilvásban, harkály kopácsol az öreg diófán, és tekerős szél járja körül a szőlőket. Tavasztájon a meredek szőlő oldalakon cseresznyefák, barackfák és mandulafák virágoznak.

A szilvafás gyalogútnál sokszor jártunk át a kerekesházhoz, mert innen hordtuk a vizet. Itt van a házunk a szilvafás végén a bozót mögött. Anyám is néha átballagott a gyalogúton Soós bácsi pincéjéhez beszélgetni, no meg, egy kis kontyalávaló jó borért. Aztán az este mélykékje lassan sötétre vált, testes éjszaka kerül az égre. Közeleg az éjfél, fönnragyog az éjszaka úritökje a hold. A kúpszoknyás hegy fölött okkersárga gerezdje sül csillagkemencében. Anyám Szula-hegyi kemencéjére gondolok, az agyaggal tapasztott simahátú melegségre, ahol a szép piros-pörsenős lángos illata szálldos. Na, jó, nem vers ez, csak az emlékezés legendárium. Egy szamaras kordézörög a félhold tök felé, „tök jó”, hogy ezüstből van a számár szőre, Kálmán bátyám hajtja sallangos ostorral: Hahó, hejhó! – kajabálja az Úr felé, aki sült úritököt eszik

vacsorára, aztán mikor a kordé fölé az égre, elfogy a hold. Aranykordé, ezüst számár, úritök hold – varázslattól széptül az élet a pincszeren. A héber áttetsző szívéből bor folyik, Szula-hegyi rizling. Egyre áttetszőbb lesz a világ, egyszerűbb lesz az élet, aztán tántorognak a szilvafák és a mélyárok ködszellemei elrejtik a rókázó éjszakát. Lajcsi, a hébéres gyerek, lecibálja Gidi nénit a kútkáváról, mert bele akart ugrani a kútba. Egy pokróccal betakarja, és mint egy búzászsákot a vállára kapva viszi fel a présházba, és bezárja a szobába.

– Magának az Isten bora se lenne elég – dohog. – Aztán meg elveszti az esztét, de én vagyok a bolond, hogy nem engedem be a kútba.

Csillagok koccintgatnak az égen. Lajcsi hordóit csapra verték a szellemek. Úri népek táncolnak a szilvafásban, és amikor kihajol a hajnal a hegy mögül, anyám már gyúrja a bátyám traktoros göncét a nagy bádoglavórban.

– Szép kis ramazúrit csaptatok az éjszaka – mondja anyám. Még ez a szegény számár is panaszkodva-sírva iázott, amikor oktanul zargattátok a szilvafásban, ha apátoknak szólok, hát, letöri a szarvatokat, mert nem bírtok magatokkal.

– Jól van, jól van! Ne rempölgjön, édesanyám, maga is volt ilyen féleszű fiatal – nem e?

– Vótam, vótam, de nekem nem a bor csináta az eszemet – mondja édesanyám.

Aztán kicsavarta a traktoros göncöket és a fekete lét a mélyárokba borította.

Tömésfalú kisházunk alatt kapaszkodik fölfelé az Asó-Hegy-mögi út (159) Szulába. A tomaji útról (143-4) indul fölfelé az Éder-Szula domb (158) mellett, ahol az Éder nevű gazda szántója van, a szántó szélén egy hosszú mélyárok sötétlik; nagy esőkor a Tóti-hegyről leömlő vizek mélyítették ki.

A mélyárok másik oldalán van a házunk, a kertünk és az akácosunk. Jobbra a Szíjjártó-Szula (164) szőlői alatt búsul az Ebédleső domb (165), amely most szántó terület, de régebben szőlős volt, csak kiszántották. Az Ebédleső dombról nézték a szőlőmunkások, hogy mikor hozzák az ebédet. Azt mondták: Olyan kis terület, hogy csak ebédelni lehet rajta. Továbbmenve az Asó-Hegymögi úton, dombos tisztáshoz, a Török-dombi (160) kaszálóhoz érünk. Vadszedres, galagonyás, kökénybokros rét, amelyen csak itt-ott árválkodik egy-egy gnóm cserfa, kopár kövecses terület. Ha nem megyünk a Főső-Hegymögi úton (156) tovább, amely a Tóti-hegy (181) derekán vezet a Hegymögi (190) szőlőkhöz, a buckás réten jobbra botorkálva rátalálhatunk a Téglaházra (176), vagyis a helyén nőtt akácosra. Szalay kapitánynak volt itt régen téglagyára.

Azért, ha jól körül nézünk, néhány vörös téglatormeléket még felfedezhetünk. A Téglaház alatt a meredek Imárka szántó (175) hideg, huzatos helye található, amely leér egészen a tomaji útig. A Téglaháztól tovább, dél felé menve, a buckás, köves szederindás mezőn elérünk a tóbányához, Főső-Bányának (180) is nevezik. A bánya bejárata után, egy körcikk alakú hegysebet, bicskabányát látunk. A magas partfalakra tüskés cserjék telepedtek, a földön pedig lehullott vörös, szürke és meszes színű

kövek hevernek. Aztán újból a partfal felé nézek, mert egy kövirigó röppent a partfalból kinőtt cserjére és csodás furuglázásba kezdett. Innét már a Bánya úton (184) mehetünk le a tomaji kövesúthoz. Az út mellett van a Vásárállás lankása (183), ahol régebben a vásárokat tartották. Emlékszem, egy itatóvályús gémeskút is volt itt; gyerekkoromban teheneket legeltettek ezen a réten.

¶ Tóti-hegy déli oldalán kékülő kökényszemek

„Hegymög, az ember nyig-nyög”

Az őszi nem siet, az őszi ráér. Lassan vetkőzteti le a fákat. Először aranyból szőtt blúzt ad a faasszonyokra, aztán viharos örömeiben azt is letépi róluk. Dérügyögyökkel ékesíti ki rózsás hajzatukat és csupasz ágaikat. Kora őszi az idő. Bogyók mézeseznek a szőlővenyigéken és az út melletti kökénybokron már kékülnek a kökényszemek. A Tóti-hegy oldalán menő szekérúton baktatunk. A Fősőhegymögi szekérút alatt van Lanc Karcsiék háza. Meredek lejárát vezet az udvarra. Innen ellátni a Balatonig. Nagyon szép a kilátás: látni a Badacsonyi-hegyet, a tavon lebegő vitorlásokat és a fonyódi part felé tartó sétahajókat is.

Karcsi nagymamája kijön a konyhából és átölel, pedig először vagyok náluk.

– Látod, fiam, milyen pompás látvány? Aki itt belegyönyörül a tájba, nincsen mehetnéke sehá – mondja.

– Aztán, miért jó itt annyira, mamikám? – kérdem.

– Csak azér, mer szép a táj, jó a disznóság, meg jó a bor, ami itt terem a Tóti-hegyön. Heába csúfónak minköt „Sonkalopó tótiak”-nak a kiszöt evő tomajiak, nekünk a füstöt csülkös bablevesnél jobb nincsen.

Hamarosan meg is tapasztaltam a mondás igazságát, mert fölséges volt az ebéd.

Ebéd után elmentünk a hegymögi rétre. Egy kicsit már elfáradtam, és ekkor éreztem meg a Tóti emberektől hallott szolás igazságát: „Hegymög, az ember nyig-nyög.”

Tótitól olyan messze van, hogy nem szívesen járnak ide a szőlőkbe dolgozni. A rét magasabb sarkán üldögéltünk, és egyszer csak egy vércse megjelent a rét fölött.

- A vércse torony magasból meglátja a pockot, főleg, ha mozog – mondom Karcsinak.

- Talán el sem hiszed – szól Karcsi –, de a vércse a ződön is meglátja a szöcskét, osztán olyan gyorsan lecsap, hogy a szöcske elugrani se tud; többször megfigyeltem ökelmét.

- Nézd má! – mondom meglepődve –, ott lenn, látom Riza-pusztát (198)*, még a Lajos-kutat (195) is látom.

- Hát, a Hegykaput (189) látod-e? Ott vezet fő a Bányaút (192) az Asó-bányához (185).

- Igen, igen. A tomaji útnál, persze, hogy látom.

- Viszont, ha közvetlen lefele nézel, ott van a Riza-szőlő (200-4). A környezetéhez tartozik a Csirkemajor (Szalay uraságé volt), a Szemiton-tetői szőlődomb, a Körtefás szőlődomb (gyümölcsös, körtés) és a Csizsár-oldali szőlődomb, ott az erdőnél. Fölöttük van az Ágyúsvágó (197) a viharágyúval.

- Honnan tudod te mindezt? – kérdem Karcsitól.

- Hát, Szegi Jancsitól, ő ott lakik Riza-pusztán, voltam náluk.

- Milyen érdekes – mondom –, innen látható az Oltóház épülete (199), meg a Szalay fenyves is (191), pedig jó messze van.

- Á, dehogy – mondja Karcsi –, tegnap kószáltam arra a Vágásban (193), nagyon szép szőlődombos, erdős vidék. Egyszer el kéne jönnöd, kirándulni egyet, ott van a Löke vágás: szőlődomb (194), meg a volt Szénégető, régen ott

faszenet égettek.

– Szép lehet – mondom –, de induljunk, mert már öreg délután van és sötétben nem szívesen mennék innen haza.

Nézelődtünk még egy kicsit, aztán visszamentünk a házhoz, én elbúcsúztam a nagymamától és Karcsitól, Aztán indultam Szula felé.

A Török-dombnál föld-begyökerezett a lábam; a nagy cserfa alatt egy gatyásölyv kisnyulat eszegetett, ügyet se vetett rám. Csendesen leültem a fűből kiálló lapos kőre, és onnan lestem ökelmét. Egy kis idő múlva leszállt két szürkevarjú a cserfára, ott köszöriülték a csőrüket. Végül társnak szegődtek a lakomához. Egyre mohóbban és szemtelenebbül ettek: „Adj a tótnak fél helyet, kiver a házadból.” Majdhogynem kitúrták a gatyásölyvet a lakomából, ekkor az ölyv begurult, felkötötte a gatyáját és jól a fejükre koppintott. Egy ideig illedelmesek voltak, de a varjúk pimasz természete csak kiújult. Aztán kopp, kopp, az ölyv ráütött újból mindegyik fejére egyet-egyet, és a varjúk szédelegve oldalogtak el a nyúlcsemegetől. Nem tudom, honnan került ide ez a gatyásölyv; eddig én egyet sem láttam ezen a vidéken. A gatyásölyv általában csak téli látogató nálunk.

*Rizapusztát 1870-es években vásárolta meg Szalay Bálint nyugalmazott huszárcapitány, akkor még ez a terület műveletlen volt, gyep és erdő borította.

Szalay Bálint feleségét Lizának hívták (mások szerint Teréziának) és Rizának becézték. Tehát az ő becenevéről nevezték el Rizapusztának. A huszárcapitány nevét egyszer Y-nal, máskor i-vel írják az adatbázisban, de írják Szálainak is.

Árkon-bokron át a Tóti-hegy oldalán

Megszámolni se tudnám, mennyi utam vót itt a süveg-tető alatt. – Az év minden idején: bimbófakadáskor, kalászmagzásnál, dióverésnél, jégvirágzásnál jártam-keltem a titkos hegyi utakat. Éreztem a hegy hideg hátát borzongni, éreztem bazaltnapos-szívét, éreztem felékszerezett hulló bánatát, és az éltető lüktetés szülő virágzását.

Éreztem kis rengéseit a hasított bazaltszikláknak, amikor a törpecserjék lelke megmozdult, és az ugrándozó szél kitörte belőlük a lapító jeget.

Fut a víz lefelé az Árokmederben (166). Az utat is előnti kacsázó hullámozása és csörögve lezúdul a duzzogó Sédbe (167). A Méhész-árok (169) vízpartján somcserjék sutorognak, zizegnek elsápadt sások, és a rezgőfüvek száraz szárain kergetőst játszik a szél. Játéka után befut az akácos erdőbe, összeölelkezik a hóvirágossal és együtt lengedeznek. Vízcsöppös vadrózsaindák kúsznak a korhadó fatuskókhoz, ahol lepkebábok hallgatóznak már a korhadó kéreg alatt. A Déllő-kút (174) roskadozó kávján

szarka csörren, aztán fölkap egy venyigeszálat és a Középső-aszó (179) nyárfájára száll.

Amikor április utóján leveles lesz a fák és a bokrok minden faja, a zöldvilág szépei virágot bontanak a lankákon. A Disznó-aszó (182) nyiladékan hársillat száll, lógnak a nyírbarkák és a juhar propelleres virágai zsiszegnek a levelek hónaljai alatt. Lekódorgok a Viricsek-kúthoz (186), innen már látni a Tóti-erdőt ((188), meg az Aligvári-major fölötti legelőt (187). Az már Salföld határa, az Aligvári-major Salföldhöz tartozik.

A Viricsek-kúttól nem messze van a Szénégető (196), de nyoma sincsen a füstölgő ölfák kúpjainak; a szénégető kunyhót is elvarázsolta az idő. (A szénégetés lényege az volt, hogy a kúpalakúra összerakott ölfákat földdel, porral lefedték és megnyújtották, a lefojtott tűz alatt szene-sedtek el a rönkök. A szénégető, amikor az erdei tisztáson szénégetéshez kezdett, előtte kunyhót épített. A kunyhót vastag faágakból sátorformára alakította ki, és gyeptéglákkal fedte be, az alvóhely vastagon beszórt szalma volt. Nyáron a kunyhó előtt sütöttek-főztek, de télen a szűk bejáratot rőzse kévékkel takarták el és bent kövekkel kirakott gödörben tüzeltek és főztek, a füstöt a kunyhó tetején vágott kis nyíláson vezették ki.)

A múlt nem olyan beszédes ember, mint a jelen. Ha szól, akkor is halkán, megfontoltan beszél. A kevésszavú múltat csak a történetírók teszik fecsegővé, nagyotmondóvá, így az elferdített igazság, hazugsággá, közhellyé válik az új keletű hordószónokok száján.

No, de e nagy füstölgő „szénégetés” után, tovább „menek” a Kutas-vágó felé (207), (A „vágó” megművelt

szőlőszakasz), az itteni kút is csak vót, így a vándor csak a kulacsából húzhat egyet... Azután a Csicsókás (206) és a „Kastéj-vágó” (205) szőlődombjain keresztül jutottam Rizapusztára. (A Csicsókás dombra régebben sok csicsókát vetettek, takarmánynak termesztették, a gyökérgumója ehető.) Csicsóka, a szegények krumplija. Tótrépa, Csókapityók, Fődialma nevek is a csicsóka népi elnevezései.

Hasznos növény, olyan igénytelen, hogy még trágyázni, permetezni sem kell. „Nő, mint a csicsóka!”

Májusfa

Amikor Szula-hegyről az „asó” iskolába jártam, sokszor lerövidítettem az utamat, nem mentem a falu felé, hanem az Agyag-telek: Agyag-teleki-dűlőn (155) átvezető csapásokon át bukdácsolva jutottam a Rëkesz-be (129) és a Kis-rét: Pék-rét (128) kis területére, aztán átkelve a Tekeres-patakon, máris az iskola előtt találtam magamat. A Rëkeszen major földek és rétek voltak. Azért nevezték Rëkesznek, mert egyes területeket árokkal rekeszelték el egymástól. A Pék-rét egy Pék nevű gazda tulajdonát képezte. Az adatbázis vázlata alapján feltételezem, hogy a mai futballpálya területe is ide tartozik. A Pék nevű gazdának a Kis-kuti-kertek mellett (133) volt még szántója: a Pék-fődek (134). Kis-kuti-kerteknek a konyhakertek kis parcelláit nevezték. Az Agyag-telki-dűlő után a Badacsonyi út mellett találjuk a Kis-árok (162) vízfogót.

Az árok partján alacsony fűzfák aranyvesszői lógtak bele a sekély vízbe. Nyári időben többször lehajtottam ide Szulából a libáinkat legeltetni, és ilyenkor jókat húsoltam a fák lombosátora alatt. Néhány száz méterre van ide a Gulácsi-hegy, egyszer onnan csentünk, májusfának való fenyőt.

A májusfákat az ország nagy részén május 1-jére virradó éjszaka állították fel, illetve még mindig állítják, és pünkösdkor döntik ki. A májusfa zöld ága a természet újraébredésének szimbóluma, és a legény udvarlási szándékának a bizonyítéka, szerelmi ajándék. Lányok számára szoktak állítani májusfát, amit legtöbbször a közeli erdőtől loptak. Persze, a helyi természeti környezet meghatározta a fa fajtáját, mely lehetett fenyőfa, nyírfa, nyárfa, fűzfa, virágzó cseresznyeág, orgona és még sok másféle fa.

Gyerekkoromban, 1954-es év magasságában, ott voltam egyszer egy szép szál lucfenyő kivágásánál és segítettem elszállítani a Gulácsi-erdőtől, a hegy aljáról, Tótiba. (Talán Tóth Gabi, és Szegi Jancsi is velünk volt, de nem biztos, hogy a nevekre jól emlékszem.) Két eketaligát vittünk magunkkal, vagyis húztuk a kiválasztott fa közelébe. Amikor kidőlt a fa, legallyasztuk és a törzsét négyen ráemeltük az egyik taliga tengelyére és alaposan megkötöztük, aztán a fa vége felé a fát a másik taliga-kerékhez kötöztük. Nagy nehezen kivonszoltuk a köves-útra, itt már könnyebben húztuk, és egy-két órán belül a helyszínen voltunk. Úgy emlékszem, hogy a lány, akinek vittük a fát, a templom közelében lakott. Éjszaka volt, és a kutyák veszettül ugattak, de nem törődünk vele. Még az

utcán felszalagoztuk a fát, egy üveg bort, cukrot, csokoládét, tükröt, fésűt is kötöztünk rá. Végül nagy nehezen kinyitottuk a kaput és az udvaron gyorsan ástunk egy mély gödröt, amelybe kötelek segítségével beleállítottuk a fát, és a földet jó alaposan ledöngöltük a törzse körül. Tótiban az volt a regula, hogy a májusfát titokban állították a legények, a lány persze sejtette, hogy ki tisztelte meg a májusfával.

Más falvakban, a fa állítása után a legények szerenádokat adtak, amit a lánynak fogadni illet gyufaszál gyújtásával. Aztán kiment és borral kínálta a legényeket.

Ahol nem titokban állították a fát, bekopogtak a házba és énekeltek:

„Kelj fel rózsám, itt a májfa,
jó éjszakát, vigyázz rája!
(Barna 1985)

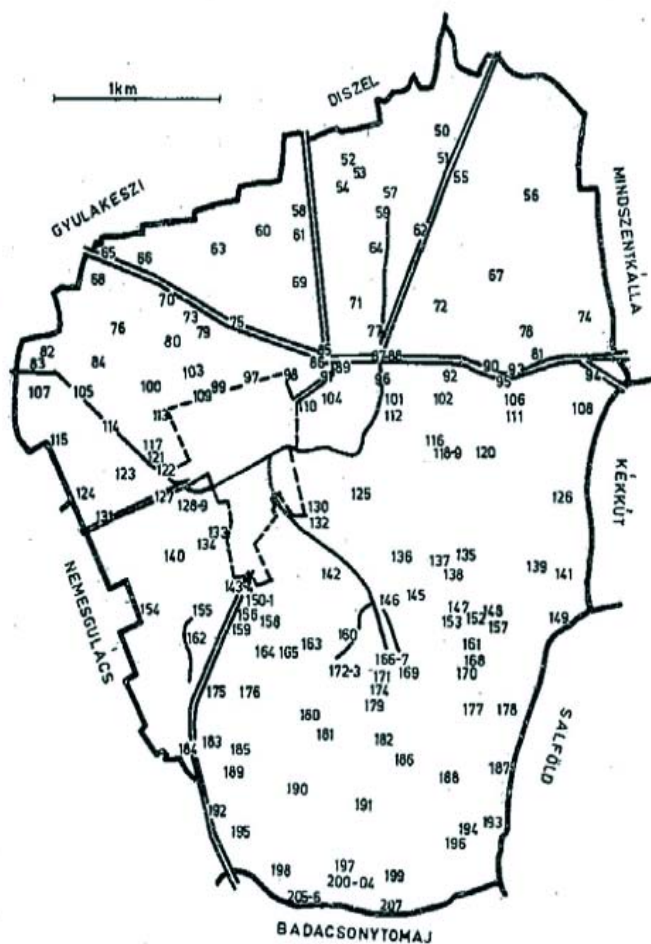
A legények szebbnél-szebb díszítéseket kreáltak, és vetélkedtek a májusfa díszítésében. Ahol két legény is udvarolt a lánynak, vigyázni kellett a fára, nehogy a másik legény ellopja.

Ma van május első vasárnapja,
Kinn alszik a legény a kapuba.
Kejj fel legény oda van a kalap,
A májusfa a zöld erdőbe maratt.
Nem maratt ott, mer én elültettem,
Mit tehetek, ha ellopták tőlem.
(Ortutay 1934: 162-163)

Magyar nyelvterületen a májusfa-állításnak két jellegzetes formája ismert: az egyik a lányos házakhoz vitt májusfa, a másik a középületek, kocsmák előtt felállított májusfa. A fa ünnepélyes kidöntésére általában pünkösdkor került sor, de volt, ahol május végén, vagy május utolsó vasárnapján táncolták ki a fát. A lányos háztól függött, hogy mikorra hirdették meg a fa kidöntését. A közösségi májusfák kidöntésekor szoktak nagyobb ünnepséget tartani. Szokás volt a fa alatt erre az alomra írt verset mondani. Egyszer az „Asó” általános iskola (33) udvarára is állítottak májusfát, ekkor én írtam és mondtam el a kidöntésre írt versemet. Úgy emlékszem nagyon megtapsoltak a tóti emberek.

A májusfa ledöntésének szertartásos mozzanata volt a fa körültáncolása, és a májusfára mászás. Nem volt könnyű a magas fa megmászása, akinek sikerült, azé lett a fa tetejére erősített ital. Volt olyan, hogy megréfélták egymást azzal, hogy az üvegbe paprikás vizet tettek. De ez Káptalantótiban nem volt divat. Inkább zenéltek, énekeltek, jót ittak-ettek, és késő estig ropták a táncot.

Káptalantóti környékének vázlatos rajza

Tartalom

Bevezető.....	5
A tanúhegyek nem hamistanuk.....	7
A kihűlt vulkánok hátán.....	14
Néhány érdekesség a tanúhegyekről	16
Legöregebb tanúhegy a Tóti-hegy.....	16
Káptalantótíróról és környékéről.....	21
Akkoriban mese volt ez a vidék.....	24
Főső temető.....	25
A plébániaház.....	27
Az olajútó Fagyúvő.....	28
A volt Oskola ma a Kultúrház.....	31
Templomdombon.....	34
Átabotában Átó-ba.....	38
Nemesek utcája.....	44
Ádám-kúria.....	46
Asó iskola.....	48
Äszë-gbe.....	51
Régi adatok a község közigazgatásáról.....	63
A mese folytatódik.....	65
Szüreti felvonulás.....	75
Bácsi-hegy - Bács falu.....	79
Bence-hídtól a Pusztatoronyig.....	85
Sabar-ajja - Sabar-hegy.....	88
Szamaras harci kordéval a Bodoki-dűlőben.....	96
Nyugat-tóti határában.....	99
Szulai dombokon.....	102
A Tóti-hegy déli oldalán.....	106
Árkon-bokron át.....	109
Májusfa.....	111
Jegyzetek.....	117

Jegyzetek

